Đuro FRANKOVIĆ

Gromovnik Sveti Ilija, Perunova epikleza te sveti Nikola, Velesova epikleza

U ovom uratku čitatelju dajem odgovor na pitanje kako je sveti Ilija poznat iz Starog zavjeta, u pučkoj tradiciji: predajama, pjesmama, običajima, poslovicama i izrekama dramskim igrama i sl. Hrvata i Srba naslijedio osobine poganskoga glavnog boga gromovnika Peruna. Isto tako nastojim odgonetnuti lik i funkcije svetog Nikole, nasljednika poganskog božanstva smrti, zaštitnika konja, rodilja, male djece.

Perun i Volos/Veles jedina su dva praslavenska boga čiji se međuodnos može bar djelomice rekonstruirati. Oni stoje na suprotnim stranama i među njima vlada stalna napetost. Kao ishodište svoga tumačenja koristim bjelorusku priču o borbi između Boga i Nečistoga (Vraga) čijom analizom su se dosad već bavili Dumezil, Ivanov, Toporov, Uspenski, Katičić i Belaj. (Belaj, V. 1998:67)

To se sporio Bog s nečistim:
– Ja ću te, kaže se, ubiti!
– A kako ćeš ti mene ubiti: ja ću se skloniti!
– Kamo?
– Pod čovjeka!
– Ja ću čovjeka ubiti, grijehe ću mu otpustiti, a tebe ću ubiti!
– A ja pod konja!
– Ja ću i konja ubiti; čovjeka ću na mjestu odštetiti, a tebe ubiti!
– A ja ću se pod kravu skloniti!
– Ja ću i kravu ubiti, domaćina ću na mjestu odštetiti, a tebe ubiti!
– A ja pod kuću!
– Ja ću i kuću spaliti; čovjeka ću na mjestu odštetiti, a tebe ubiti!
– A ja ću se pod stablo skloniti: tamo ti mene nećeš ubiti!
– Ja ću drvo razbiti i tebe ubiti!
– No, ja ću se pod kamen skloniti!
– Ja ću i kamen razbiti, i tebe ubiti!
– No, eto, ja ću se, kaže se, skloniti u vodu pod panj, pod kladu!
– No, tamo je tvoje mjesto, tamo si budi!
Eto, gdje god udari grom, to Bog Nečistoga bije.

Ovduje oslikani Bog ne može biti kršćanski Bog, nego je to poganski bog gromovnik, a Nečisti bi u tom sličaju mogao biti bog Volos/Veles, bog stoke, tj. "skotii bog". (Belaj, V. 1998:68)

Kozmički sukob između sv. Ilije i Vraga u praslavenskom obrednom tekstu

U niže navedenim primjerima, osim varijante Bog/Ilija, može se uočiti i varijanta Nečisti/Vrag/Zmaj. To je vidljivo iz drugih dviju bjeloruskih inačica iste priče: "Eto tu na ovoj gori grom je Vraga ubio" i "eto tu je grom ubio Zmaja". (Ivanov-Toporov 1974:76, navodi Belaj, V. 1998:68)

Lik sv. Ilije je folkloriziran, a poprimao je osobine poganskog boga groma Peruna.

Prema šokačkoj predaji sa Vade pored Mohača i samo rođenje Ilije. Nedvojbeno, u liku svetog Ilije nazire se praslavenski bog groma Perun, dok je osobine njegova suparnika Volosa/Velesa naslijedio Vrag.

> "Kad je Bog stvorio Adama, od blata ga napravio, kaže Vrag:
> – Ja to možem napraviti!
> – Hajd, napravi! – kaže Bog.
> Pravi vrag od blata čoeka... ali ga nije mogo dić, al ni ga mogo oživit!
> Kaže Bog ovim čoeku što je Vrag pravio:
> – Ilija, diži se i udri svog oca di ga nađeš!
> Što je vrag pravio, tog je Bog digo.
> Ope' će Bog:
> – Ilija, diži se i udri svoga oca! – oca, koga napravio od blata – digod* ga nađeš!
> Sad, kad grmi, Ilija uvik traži svog oca, da ga može ubit. A otac se sakriva pod drvlje... Dakle, grom pukne u drvo, no, pogodio Ilija svog oca, ali Vrag pobigne...
> Kad Ilija svog oca ubije, onda će biti kraj svita!"
>
> Kazivao Ivan Kovač-Car, Vada (Mohač)
> Pribilježio Đuro Franković

**digod* – gdjegod, ma gdje

Slična predaja je poznata i u Mađara:

> "Gospodin Bog i Sotona su se nakon utemeljenja svijeta skupa divili ljepoti stvorenoga svijeta. Tada je Sotona ugledao čovjeka u raju. U njegovom srcu buknula je mržnja, a da bi se Gospodinu Bogu narugao u prašinu je nacrtao lik sličan Adamu. Nazvao ga Ilijom te ga je htio oživjeti:
> – Ilija, ustani!
> Ali čovjek od praha niti da se pomakne.
> Na to je Gospodin Bog rekao.
> – Ilija, ustani i gađaj onoga koji te stvorio!
> Nato je Ilija odmah ustao i na zapovijed Gospodina počeo je Sotonu gađati gromom.
> Od tog vreman postoji sijevanje i grmljavina. Stoga žitelji u Gyevi kazuju: "Ilija se bori sa Sotonom." (Illés csatáz a Sátánnal.) (Bálint S. 3. 1998:75)

U Srba i Mekedonaca zapisane su slične predaje:

> "Kad grom udara, onda kažu da sveti Ilija, po zapovijesti Božjoj, gađa đavla (*uzvrdao se kao đavo ispred groma*), zato govore da se ne valja krstiti kad grom puca, da ne bi đavo u nevolji pobjegao pod krst, u koji grom neće udariti." (Karadžić, V. St. 1952, navodi Nodilo, N. 1981:143 i Belaj, V. 1998:73)

U makedonskom sažetom zapisu iz Velesa (*nomen est omen*, "ime je znak", rekli su stari Latini) junaci su promijenjeni. *Zmej* (zmaj) je djelatan gromovnikov pomoćnik, dok je njegov zmajski suparnik neka *lamnja* (iz novogrčkog preuzeto, u značenju "duh, utvara"). Srodnost s hrvatskom (šokačkom), mađarskom, bjeloruskom pričom više je nego očita:

> "Sveti Ilija grmi sos kočijata. Zmeot frla ogin po lamnjata i ako se skrie lamnjata vo veščo: u čovek, u kamen ili u ščo da bilo, ke frli zmeot na tova mesto so strela sos ostrila od kamen i ako go pogodi, ke go trešči." (Sveti Ilija grmi s kočijom. Zmaj (antropomorfni lik) baca oganj na lamnju (biće slično našem zmaju) i ako se lamnja skrije u nešto: u čovjeka, u kamen ili u što da bude, zmaj će baciti na to mjesto strjelicu – s kamenom oštricom – i, ako ga pogodi, tresnut će ga." (Matev 1893: 132, navodi Belaj, V.1988a:160, 1998:73-74)

U Gevgeliji i okolici "kad grom tresne vjeruju da je sveti Ilija tada ubio lamju" (Tanović, S. *Srpski etnografski zbornik*, knj. XL, str. 432, navodi Đorđević, T. 1958:107)

U Homolju gromom i treskom sveti Ilija gađa đavola:

> "Đavo mrzi na krst, pa često stane i na crkvu, ne bi li sveti Ilija gađajući njega srušio i zapalio crkvu. On često i samu crkvu sruši kad mu se pričini da može i đavola pogoditi. Njemu je glavno da ubije đavola, a ljudi će sebi drugu crkvu sagraditi." (Milosavljević, S. M. *Srpski etnografski zbornik*, knj. XIX, str. 390, navodi Đorđević, T. 1958:107)

Jednake predodžbe nalaze se i u baltičkoj predaji, stoga možemo pretpostaviti da je riječ o pojavi baltičko-slavenske starine. U litavskim dajnama, u kojima se uočava imena poganskih bogova, kaže se da se Velnias skriva ispred Perkunova groma pod ženu, drvo, kamen:

"Velnias bježi pred gromom,
Skriva se pod ženinu rubinu,
Pod drvo,
Pod kamen";

"Velnias se pred Perkunovim
treskom skriva pod veliki
kamen, križ, vodu."

Ovo se vjerovanje podudara sa srpskim vjerovanjem, "da se ne valja krstiti kad grom puca, da ne bi đavo u nevolji pobjegao pod krst, u koji grom neće udariti." (Belaj, V. 1998:74-75)

Slovenci u Prekmurju i Mađari u Göcseju također imaju sličnu predstavu o svetom Iliji komu je Bog dozvolio da goni đavola. To radi tako revnosno da ga Gospodin Bog treba ograničavati jer bi u protivnom došlo do smaka svijeta. Nečist se njega jako plaši, pa se skriva iza križa, iza čovjeka koji se krsti. Na Ilijin-dan zabranjano je krstiti se da grom umjesto đavola ne udari u nas. Kada grmi tada Ilija puca svojim bičem. (Bálint S. 3. 1998:78)

Mađari u Göcseju za vrijeme grmljavine i sijevanja munje kazuju: "Ilija se bori, Ilija se baca." (*Csatáz az Illés, hajgálódik az Illés*.) (Bálint S. 3. 1998:77)

Na temelju iznesenoga pretpostavimo da imamo pred sobom praslavenki obredni tekst, ulomak mita koji je tijekom dugih stoljeća dobio kršćansku dimenziju. Apelativ *bog* prometnuo se u osobno ime kršćanskog Boga, čak će Bog, koji ubija čovjeka, prvo njemu otpustiti grijehe ili mu nadoknaditi štetu koju će počiniti, a njegov će protivnik dobiti ime kršćanskog Vraga. U pozadini je dakle, čini se, čista poganska priča o svađi između Gromovnika i njegova sudruga. No, *Gromovnik* i *Onaj iz vode* ovdje se ne pokazuju kao

sudruzi, nego kao suparnici. Oni se bore na život i smrt. Pritom Gromovnik tuče svojega suparnika, a ovaj ga izaziva i pokušava mu umaknuti. (Belaj, V. 1998:69)

U slavenskom arhetipu Perun stalno vodi borbu sa svojim neprijateljem, božanstvom podzemnog svijeta Velesom, a isto tako se i sveti Ilija neprestance sukobljava sa svojim neprijateljima (đavolom, aždajom, Judom, lamjom, alom, zmajevitim djetetom itd.) u ulozi borbenog vojnika, jašući bijelca ili pak vozeći se po nebu u vatrenoj kočiji.

Sveti Ilija je, dakako, kršćanski nadomjestak za Peruna, kao što je i đavo zamijenio Velesa. Gromovnik gađa suparnika, a pritom ne pazi na čovjeka koji bi mogao, nedužan, stradati. (Belaj, V. 1998:73)

U gornjoj legendi ističe se motiv borbe koju vode sv. Ilija i Vrag, u kojoj svetac kani izazvati pobjedu reda nad kaosom. Međutim, borba se ciklično ponavlja, a njezin konačan ishod nije nam poznat, odnosno pobjedom Ilije došlo bi "do kraja svijeta".

Iz simbolike borbe proizlazi poticanje rasplodnih snaga i snaga biljnog života, na taj način se povećava ili raspaljuje sveopća energija. (*Rječik simbola,* natuknica *borba*)

Sv. Ilija je gospodar nebeskih voda, koji može izazvati i sušu

U tradiciji balkanskih Slavena sveti Ilija dovodi se u vezu s Gospom, njenim pomagačima kovačima i vilama. On je gospodar groma, munje, vode te može izazvati i sušu. Poput Peruna ubojitim gromom savladava svoje neprijatelje i oslobađa svojeg zarobljenog brata – a Perun svoju suprugu –, uslijed čega počinje padati spasonosna kiša. Pohodi livade, polja i stada, donosi plodnost poljima i stoci. Povezan je s oranjem i sijanjem, jednako tako i sa zmijom i djevojkom nadnaravne moći. Sv. Ilija nosi u sebi aspekt velikog božanstva koje nadilazi sva ostala, te koje uči ljude različitim vještinama. Svetac je, vjerojatno, i te osobine naslijedio od Peruna. (Krstić, B. 1984:52-53; *Rječnik simbola,* natuknica *Bog*)

Najprije ću se, uz korištenje brojnih legendi, osvrnuti na lik svetog Ilije u pučkim pjesmama, u kojima on udara gromom i vozi se kočijama i donosi rosu i kišu.

Sveti Ilija i Pantelija
Rosi nosi, vodu vozi,
A Marija ruže bere,
Sve za one grešne duše.

Zapisala Tünda Balatinac u Martincima (Felsőszentmárton)

Kada lijeva kišu tada zatvara nebesa, pušta na zemlju bučne ljetnje pljuskove koji su popraćeni gromom ili uskraćuje ih sušom.

U Baćinu se govori: *Ilija, oluja!* Znači da su na njegov spomendan moguća i olujna nevremena. (Bálint S. 3. 1998:76)

Oružje su mu munje i strijele – sv. Ilija je ujedno i nebeski kočijaš

Ilijino ubojito oružje su: *munje i strijele,* te se apostrofira se kao *kočijaš.*

Hvalila se zvijezda Danica:
Oženit ću sjajnoga Mjeseca,
isprosit ću Munju od oblaka,
okupit ću Boga jedinoga,
djeverit ću i Petra i Pavla,
starog svata svetog Jovana,
vojevodu svetoga Nikolu,
kočijaša svetoga Iliju.
Što se hvali zvijezda Danica,

što se hvali, to joj i Bog dao:
oženila sjajnog Mjeseca
okumila Boga jedinoga,
Odjeveri i Petra i Pavla,
starog svata svetoga Jovana,
vojevodu svetoga Nikolu,
kočijaša svetoga Iliju.
Stade Munja dare dijeliti:
dade Bogu nebesne visine,
svetom Petru petrovske vrućine,
a Jovanu leda i snijega,
a Nikoli na vodi slobodu,
a *Iliji munje i strijele.*

Kazivala Mariška Bošnjak-Pupina, Semelj, nedaleko Pečuha
Zapisao Đuro Franković

U okolici Karlovca "kad grmi veli narod da se sveti Ilija vozi na četirih konjih po zracih, pa da se od silna lupanja njegovih vilovitih hatova porodi grom". (Lorković, V. *Arkiv za povjestn. jugosl.,* knj. VII, str. 243, navodi Đorđević, T. 1958:107)

Legenda Hrvata, takozvanih Raca u Baćinu kazuje da je Marija Magdalena bila grešnica i imala je mnogo ljubavnika. To je njezinog brata Iliju jako diralo. U sramu je upregnuo u kočije i vozio se je nebom. Otuda potječe vihor i grmljavina. (Bálint S. 3. 1998:78)

On je zaštitinik prijevoznika u prekmurskih Slovenaca. Ako netko žurno napusti određeno mjesto kazuje se da ide kao Ilija. (Bálint S. 3. 1998:78)

Ilija je gospodar groma, o čemu ima spomena i u crnogorskoj pučkoj poeziji.

Vala Bogu! vala jedinome!
gde mi Vlasi žanju u nedjelju!
Nad njima se tri oblaka viju:
jedan oblak gromovit Ilija,
drugi oblak Ognjena Marija,
treći oblak sveti Pantelija.
Progovara sveti Pantelija:
"Udri gromom, gromovit Ilija,
udri ognjem, Ognjena Marija,
a ja vetrom sveti Pantelija."
Al' govori Ognjena Marija:
"Nemoj gromom, gromovit Ilija,
nemoj vjetrom, sveti Pantelija,
ni ja ognjem Ognjena Marija,
jer Vlasima Turci ne vjeruju,
a pšenica težaka ne čeka.

Vuk. *živ. i ob.,* str. 52, navodi Nodilo, N. 1981:134

Veliki je broj usmenih narodnih pjesama u kojima se priopćuje da je grom kao Ilijino ubojito oružje, njegovo vlasništvo: "... Udri gromom, gromovit Ilija...", "... gromom udri, svetitelj Ilija...", "... ni Iliju, koji gromom bije...", "... Ilija ih gromovima gađa...", ili pak "... uze svet' Ilija groma nebeskoga...". (Nodilo, N. 1981:134)

Rekosmo da je Ilija i nebeski kočijaš, o čemu spomen nalazimo i u *Starom zavjetu*.

Na dan Elijaša rado germi, ar njega su na ognjeni kuoli odvijezli va nebo,* kazuje se u Židanu. (Horvat, I. 1982:157)

**ar* – jer; *va* – u

No gromovnik Thorr u Eddi na nebu se kočijama vozi, ili hodi pješice, dok na konji jezdi. U Rig-Vedi na kolima sa dva sivalja juri gromovnik Indra. Gromovnik Ilija isto se na kolima vozi, i od lupe kola nastaje grmljavina, kazuju Hrvati, Srbi i Mađari. (Nodilo, N. 1981:135; Bálint S. 3. 1998:78)

Sv. Ilija sjedi na čelu zlatnog stola

Gozba svetaca odigrava se na nebu. Na čelu zlatnog stola, u zlatnom raju, sjedi gromovnik Ilija upućujući nas na staru mitopoetsku sliku kada je, najvjerojatnije, na vrhu stola sjedio sam Perun. (O liku svetog Nikole koji je zadrijemao, kao o bogu smrti govorit ćemo isto u ovom uratku.)

...
u Pavlovu svetom manastiru
postavljeni *od zlata stolovi*,
svi se sveci redom posadili;
navrh sofre* *gromovnik Ilija*,
nasred sofre Sava i Marija,
pod dnu sofre Petka i Nedjelja;
slavu diže *svetitelji Nikola*,
i napija u slavu Ristovu*;
al' se njemu malo *zadrijema*,
u drijemu čašu ispustio,
čaša padne na stolove zlatne,
nit' se razbi, nit' se proli vino.
Kara njega gromovnik Ilija.
Nodilo, N. 1981:137

**sofra, sovra, sopra* (ar.) – trpeza, sinija; *Rist* – Krist, (Isus)

Molitve upućene sv. Iliji

Na božanske osobine sv. Ilije upućuje i to da se k njemu mole Mađari na salašima u okolici Segedina: "U ime Oca i Sina i Duha Svetoga. Proroče Ilija, polako raznosi nebesa jer je tu među nama zemlji Gospodin Isus Krist". ("Atyának, Fiúnak, Szentlélök Istennek. Illés próféta lassan hordd az egeket, mert az Úr Jézus Krisztus most van itt lent köztünk.") (Bálint S. 3. 1998:76. Za vrijeme grmljavine i sijevanja mole se i Hrvati u Mađarskoj i u drugim krajevima, istina ne Iliji već Bogu.

Također i vlaški živalj u Homolju, u Srbiji:

"kad ko putuje na konju ili na tovarnim kolima, pa stane da grmi i treska, odmah zastaje i ovako se moli: O sveti Ilijo, sačuvaj meneka sama putnika, nikad te nisam prevario!" Posle molitve prekrsti se i ide dalje." (Milosavljević, S. M. *S. e. zbornik*, knj. XIX, str. 390, navodi Đorđević, T. 1958:110)

Ilijino oružje je strjelica od kamena, ondnosno neolitska kamena sjekira smatra se strjelicom od groma

U gore navedenim primjerima dobili smo odgovor da je oružje gromovnika Ilije grom, kamena strijela (munja).

Seljaci u Homolju vjeruju:

> "da su grom i tresak šiljaste strelice koje sveti Ilija iz ruku baca na đavola. Tamo kada padne grom ili tresak, naročito kad padne u planini i rascepi
> koje drvo, vele da se oseća miris sličan barutu, opaža se gar i vidi se jasan izvijugan trag kuda je prošla strelica" (Milosavljević, S. M. *S. e. zbornik*, knj. XIX. str. 390., navodi Đorđević, T. 1958:108)

Što je u topa tane, zapisuje Vuk S. Karadžić, ono je u groma strjelica: kad grom gdje udari, ona ode u zemlju, a poslije nekoliko godina iziđe na zemlju, pa je onda mnogi nađu (kamen bjelutak koliko veliki orah, glatko zatesan sa mnogijeh strana, te su na njemu postali mnogi uglovi, i ostave je ili nose uza se, kao kakvu amajliju (valjda od groma?) (Karadžić, V. S. *Srp. rječnik*, natuknica *grmljeti*, navodi Đorđević, T. 1958:108, navodi i Belaj, V. 1998:93)

Na Kosovu i u Metohiji posle grmljavine poneko iz zemlje iskopa nekakav kristal, veličine koliko orah i veći". To se zove strjelica. Narod vjeruje da njome gađa (strijelja) sveti Ilija s neba đavole uz grmljavinu. (Elezović, G l. *Rečnik kosovsko-metohijskog dijalekta*, natuknica *strelica.* Turci u Ohridu nazivaju gromovnu strjelicu *jelb'r'm taši* što znači gromovni kamen, navodi Đorđević, T. 1958:108)

U Beranama "grom bije mahom bijelom strijelicom, koja ima oblik i veličinu jednovog zrna. Kad udari grom strijelica se zavije duboku u zemlju, pa odatle za sedam godina izađe na površinu zemlje”. (Lutovac, M. *priroda i nauka* za 1929, str. 40, navodi Đorđević, T. 1958:108)

U Skopskoj Kotlini "kad grom udari u zemlju prodre u dubinu za četrdeset metara, pa se postepeno vraća na površinu u toku četrdeset godina", i tek onda se mogu naći njegovi kristali. (Filipović, M. S. *S. e. zbornik*, knj. LIV, str. 511, navodi Đorđević, T. 1958:108)

U Hercegovini, strjelica je staklasti kamen za koji narod vjeruje da je pao s neba kad je negdje udario grom ili strijela. (Bratić, T. A. *Glas. Zem. muzeja*, knj. VII, str. 233; Dučić, St. *S. e. zbornik*, knj. XLVIII, str. 332, navodi Đorđević, T. 1958:108)

U Bukovini, u Dalmaciji gromovna strijela se zove strjelica iz nebesa. Priča se da kad pukne grom strjelica ode u zemlju, te devete godine isklija iz zemlje i tako se nađe, ako je tko zabilježio gdje je grom udario. (Ardalić, V. *Zbor. za nar. život*, knj. VII, str. 294, navodi Đorđević, T. 1958:108)

U Rogatici, u Bosni, narod zove strijelicama od groma "kamene strijelice i sjekire što se iskapaju u neolitskim naseljima". (Dragičević, T. *Glasn. Zem. muzeja*, knj. XIX, str. 491, navodi Đorđević, T. 1958:108-109)

U podravskom Lukovišću (Lakócsa) zapisao sam sličnu predaju o gromu koji kada udari u zemlju i nakon nekoliko godina izlazi iz nje te su s njim trli vime kravama da daju više mlijeka, odnosno "vračilje" (vračare) su trle nogu bolesnom čovjeku da ozdravi.

U Hrvatskom zagorju kamene sjekire nazivaju "strelni kamen" ili "strele". (Balen-Letunić 1981:54-6, navodi Belaj, V. 1998:91)

Mnogobrojna su predanja u Slovenaca:

> "Kedar udari, prileti v hišo kamenita strela. Sedem let je pod zemljo, potem pa pririje na svitlo. Moj oče so tri take strele našli, in jih za tram dejali, naj bi v hišo ne vrezalo." (Belaj, V. 1998:88)

Rusi smatraju da kada udari grom u zemlju tada on nakon sedam godina izlazi na površinu a zovu ga "gromovnaja strela". Ponegdje su govorili da su to munje sv. Ilije. Zapisana je i molitva svetomu Iliji za zaštite u boju, koja u prijevodi glasi:

> "u imenu svetog Ilije od krvarenja i od strjelica, i metka i (?) i topovske kugle stoj, ne idi k meni. (Ivanickij 1896:135, br. 7, navodi Belaj, V. 1998:93)

Vjerovanja, zabilježena kod pojedinih slavenskih naroda, vrlo su slična (Mosynsky 1967:487-489, navodi Belaj, V. 1998:92): munja kod udaraca u zemlju utone 7 lakata, ponegdje 40 aršina duboko, a nakon 7 godina odnosno 40 dana ponovno izađe na površinu. Budući da prema narodnom vjerovanju grom neće udariti dvaput na isto mjesto, dobro je imati okamenjenu munju u kući, jer tada neće grom udariti u nju. Poljaci su takav kamen zvali *kamien piorunowy* (*piorun* u poljskom jednostavno znači "grom". (Belaj, V. 1998:92)

U bjeloruskom Poljesju zapisani tekst u prijevodu glasi:

> "kada negdje udari grom, to kao da bi se ukopao, jer u zemlji se može naći tu munja, a ona sama tek nakon sedam godina izlazi na površinu. Takve munje u nas zovu *perunovim strjelama* (munjama)." (Ivanov-Toporov 1974:85, navodi Belaj, V. 1998:92)

Takva vjerovanja pribilježena su i u Nijemaca (Olbrich 1919/30, navodi Belaj, V. 1998:93). A riječ je o nađenoj neolitičkoj sjekiri zvanoj *Donnerstein, Donnerkeil, Donneaxt* (hromov kamen, klin, sjekira) pa i *Donnerhammer, Strahlstein* (gromov čekić, strijelni kamen). Munja potone u zemlju 7 ili 9 hvati duboko ili tako duboko kako je visok crkveni toranj. Ponovno će izaći na površinu nakon 7 ili 9 godina. Rabili su ju za obranu pred munjom, u pučkom ljekarništvu, pomagala je u lovu, zakopali bi ju u njivu da polje bolje rodi. (Belaj, V. 1998:93)

Slična vjerovanja imamo u Skandinaviji, u starome Rimu, u Mađara, Mordvina uz Volgu. (Belaj, V. 1998:94)

Sv. Ilija čini čuda

Iz Biblije je preuzeta legenda o svetom Iliji koji u društvu Elizeja pohodi zemlju te jednom zgodom, za vrijeme nesnosne suše i pomanjkanja hrane (brašna i ulja), nekojoj će udovici osigurati dovoljno brašna.

> "Sveti Ilija i Elizej bili so proroki.
> Nije bilo dugo kiše, Ilija se dugo moljio z Elizejom.
> Ogladeli so.
> Otišli so u jedno selo, u skranju kuću. I tamo bila jedna udovica. Kaže njoj Ilija nek njim speče jednu pogaču.
> Nemam ja brašno, a ni mašću nemam! Imam brašno samo za jednu šaku. To ćemo ja i moj sin pojest, i onda moramo umrt!
> Kaže Ilija:
> – Samo speci!
> I ona je ispekla, i oni svi so se najeli, se* četvoro.
> – To neće tebi nikad nestat – rekao je Ilija ženi – tuliko uvek budeš imala kuliko bu ti trebalo!"
>
> Kazivao Jozo Pandur, Martinci
> Zabilježio Đuro Franković

*se – sve

Sv. Ilija stara se da na zemlji vlada red, nadzire, dakle, svijet

Ilija Gromovnik zatvara nebesa, ili pak kišu lijeva, dok se biblijski Ilija prorok kako o tome govori *Sveto pismo* molio Bogu, te je tada počela padati kiša. Pučka stvaralaštvo u pjesmi "Sveci blago dijele" opisuje susret gromovnika Ilije i sestre mu, Blažene Marije koja je uplakana:

... nju pita gormovnik Ilija:
"Sestro naša, Blažena Marija!
Kakva ti je golema nevolja,
te ti roniš suze od obraza?"
Al' govori Blažena Marija:
"A moj brate, gromovnik Ilija!
Kako neću suze proljevati,
kad ja idem iz zemlje Inđije,
iz Inđije iz zemlje proklete.
U Inđiji teško bezakonje:
ne poštuje mlađi starijega,
ne slušaju djeca roditelja,
roditelji porod pogazili,
crn im bio obraz na divanu,
pred samijem Bogom istinijem!
Kum svog kuma na sudove tjera,
i dovede lažljive svjedoke
i bez vjere i bez čiste duše,
i oglobi kuma vjenčanoga,
vjenčanoga ili krštenoga,
a brat brata na mejdan zaziva,
đever snaši o sramoti radi,
a brat sestru sestrom ne doziva."
Njoj govori gromovnik Ilija:
"Sejo naša, blažena Marija!
Utri suze od bijela lica,
dok mi ovdje blago pod'jelimo,
otićemo Bogu na divane,
molićemo Boga istinoga,
nek nam dade ključe od nebesa,
da *zatvorim sedmera nebesa*,
da udarim pečat na oblake,
da *ne padne dažda* iz oblaka,
plaha dažda niti *rosa* tiha,
niti noću sjajna mjesečina,
da ne padne za tri godinice...

Nodilo, N. 1981:135-136

Biljni urod ovisi o sv. Iliji

No u pučkoj tradiciji podravskih Hrvata u Mađarskoj sveti Ilija vezuje se i za biljni urod, a ta njegova osobina nije poznata iz Biblije. Najvjerojatnije je svetac tu osobinu u narodnoj predaji preuzeo od gromovnika Peruna.

"Ilija išo po svetu i jedanput u žitu sreo jednu ženu kak kosicom* sedečki žito žanje. Tuliko je bila lena da se ni dići nije štela*, nego si je sedećki nažela nekuliko rukovetke. Onda njoj Ilija dal tu vlast da i ono malo što je nažela nek njoj bude dost, čak i njenoj družini*, za celu godinu."

Kazivao Jozo Pandur, Martinci
Zabilježio Đuro Franković

*_kosica_ – srp; _šteti_ – htjeti; _družina_ – obitelj

Ilija ne zna kad mu je imendan

Ne samo kod Hrvata u Mađarskoj, već i kod drugih slavenskih naroda na Balkanskom poluotoku s nekim manjim izmjenama poznata je naredna legenda:

"Ilija je prosil Boga nek mu javi kad bude njegov god*.
A Bog kazal da će mu kazat. To bilo baš pred Ilinje, u letu tak, onda bu on tak pucal da bu se potukel, jel svet nije pravi.
Sad kaže njemu Bog:
– O, kad to još bude!
Kad je Ilinje prešlo*, kruz* dugo vreme, opet pita Ilija Boga:
– No, ne bu* taj još nigda moj god?!
– O, pa kad je već prešel, već zdavno* je prešel!
– Pa onda kak?! Ste kazali da još dost dugo budem a sad pa...?!
– Baš onda me nisi pital kad je bilo tvoje godovno! Onda baš nisam spominjal to.
Zato se kaže: "Vara te ko Bog Iliju!"

Kazivala Manda Matoric, Križevci (Drávakeresztur) u Podravini
Zabilježio Đuro Franković

* _god_ – imendan; _prešlo_ – prošlo; _kruz_ – kroz; _bu_ – bude; _zdavno_ – davno, odavno

Slične priče smo zapisali u Katolju.

U Göcseju Mađari kazuju da sv. Ilija ne smije doznati kada mu je imendan, jer da dozna takvu bi paradu napravio na nebu da bi se zemlja potresla i sve bi razbio. Zato kada upita Boga: – _Gospodine, kada imam imendan?_ Dobiva odgovor: _to je još daleko_. Ako pak kasnije pita, tada odgovor glasi: _tvoj imendan je već odavno prošao._ Ilija u svojoj osveti počinje grmiti, tražeći imendan, u što vjeruju i Šokci u Santovu (Bálint S. 3. 1998:77-78)

U Hercegovini se kazuje:

"Kad bi sveti Ilija znao kad je njegov dan sav bi svijet što je na zemlji jednim gromom srušio, ali ne može da zna u koji dan od godine njegov imeni dan spada zato što ima sestru Ognjenu Mariju koja ga svake godine vara govoreći mu:
– Kad tvoj imendan dođe kazaću ti.
A pošto mu ona kaže da je njegov dan prošao, onda od straha pobjegne pod krilo Bogorodično da je ne bi ubio...
Kad na Ilijin dan grmi svak se u nedjelju boji da oni dan svijet ne porone, pa zato mnogi momci i đevojke trče te se po travi valjaju da ih ne bi grom ubio, a stari ljudi i žene mole se Bogu:
– Bože, ako smo i grešni tvoji smo!"

(Vrčević, V., *Srbadija* za 1876; Deželić, Đ. St., *Arkiv za povjestn. jugosl.* knj. VII., str. 221; Grbić, S. M., *S. e. zbornik*, knj. XIV., str. 70; Stanojević, M. T., *S. e. zbornik*, knj. XX., str. 41., navodi Đorđević, T. 1958: 107-108)

Kabanicom rastvara vode

Na osnovu dolje navedene legende ne možemo ustvrditi da li Ilijina kabanica ima magičnu moć, naime njezinom se uporabom prelazi preko vode, tj. iz jednog svijeta u drugi, iz ovog svijeta u nebeski grad (*varoš*).

"Kad šteo Ilija umrt, onda je on predo svoju kabanicu Elizeju... predo mu vlast da more čudesa delat. Elizeju trebalo it preko vode jedne. Zato mu dao kabanicu nek on udari z kabanicom po vodi triput – će se rastvorit voda, i po suvim more prejt* u taj varoš.
On udari po vodi, voda se rastvori i on projde u taj varoš i delo* čudesa... Kako je prvlje* Ilija mogo, tako je potli* Elizej mogo."
Kazivao Jozo Pandur, Martinci
Zabilježio Đuro Franković

**prejti* – proći; *delati* – praviti, činiti; *prvlje* – prije; *potli* – poslije

Ilija ubio svoje roditelje

Šokački Hrvati iz Semartina (Alsószentmárton) čuvaju legendu o svetom Iliji, kojega je đavo prevario, uslijed čega je razjareni svetac u zabuni ubio svoje roditelje.

O svetom Iliji

Nekad u staro doba o svetom Iliji su govorili da je on bio jako neverni čovek, da on nije baš verovo u Boga. Njegova je žena bila velika bogomoljka, ona je bila uvik točna i uvik je išla u crkvu. Jednu mladu nedelju su se oni digli. Žena se digla rano, jel je bila rada da može sve poradit da ona stigne točno u crkvu na misu. Ilija nije moro, al' i on se digo dosta rano. Žena mu njegova tiho govorila: (Nije smila na njeg vikati, jel će odma buknit ko vatra, taki je ljut znav biti.)
– Ilijo, zašto radiš u Mladu nedelju*? Danas se molji Boga. Nemoj ništa radit, leži, pa počivaj dugo. Odmori se dobro, pa ćemo zajedno u crkvu. Posli užine ćeš onda ić past volove.
A on nije ništa slušo, on se samo sprimo da ide što ranije s volovima na polje. Žena je onda ošla u kijer*, di Ilijin otac i majka spavaju pa njim kazala da samo počivaju dugo, da se još ne dižu, jel bi ona sve voljila poradit. Svekar i svekrva su ju poslušali i ostali još u kijeru spavajuć. Ilija je otišo sa svojim volovima na polje. Kad je Ilija došo tamo, jedanput došo jedan čovek k njemu, pa mu kaže:
– Aoj, Ilijo, ti jesi uranio, ti si fajin* uranio!
– Pa, jesam, bome da jesam, kad sam rad što više naradit.
– Ti si uranio i došo na polje, al da znaš ko spava s tvojom ženom u vašem kijeru?
Iliji nije trebalo više, razljutio se strašno, ni se ni mislit znav razumno. On je jako nagov čovek bio. On pograbi jednu veliku batinu i trčuć otiđe pravo svojoj kući i odma naniđe u kijer i tamo potuče sve živo. Zaboravio je od zloće da mu tamo otac i njegova majka spavaju. Kad je on nje potuko, otiđe u sobu i koga on tamo viđe? Žena mirno radi, pripravlja užinu.

– Ženo, pa ja nisam tebe ubio? Nisi ti bila u našem kijeru?
– Pa kako bi me ubio, Ilijo, pa šta sam ti ja skrivila?
Onda se Ilija setio i vido šta je uradio.
– O, Bože moj, pa ja sam mojega oca i staru majku moju ubio!
– Ej, Ilijo, Ilijo, jesam ja tebi kazala da neka ti radit u Mladu nedelju, jer ćeš zlo proć i jako nasradat. To je možda bio nečisti duh, pa je tebe tako smutio.
– Znaš, ženo šta? Kad ja moju majku staru zakopam i mojeg oca, a ja idem na ono mesto i čekat ću ga ma dokle, ma koliko godina bilo, al' ću ga jedanput uvatit i zadavit kad je on mene tako strašno zaludio.
Tako je i bilo. Ilija se sprimio i napunio svoju pušku. Imao je taku lovačku pušku. Onda je otišo na ono mesto. Ni tev kući dolazit. Tamo mu žena morala jest donet. On je čeko i čeko da se već i Bogu dosadilo. Bog je, kad već nije mogo iščekat i vidit šta Ilija tako dugo čeka, snišo dole i kaže Iliji:
– Ilijo, Ilijo, koga ti čekaš tako dugo da se već i meni dosadilo?
– E, – kaže mu Ilija – koga čekam? Čekam onog zlog duha koji me je dobro izvaro, pa sam zabunom poubijo moju staru majku i mojeg oca.
– Ej, Ilijo, – kaže mu Bog – pa toga ti čoveka ne možeš nikada dočekat, jer taj čovek neće više doć ovamo koji tebe izvaro, jer to nije ovaki čovjek, to je nečisti duh. A, Ilijo, jesi l' rada ti vidit toga čoveka?
– Jesam. Ja bi tako voljev vidit, bolje nego bog zna šta.
– Odi, Ilijo, – kaže mu Bog – na moju desnu nogu stani, pa ćeš onda vidit.
Ilija je otišo i stav na božju nogu desnu. Kad je Ilija stav na nogu, viđe di obilazi okolo zemlje.
– Evo, viđeš, Ilijo, to je on, taj čovek što tamo ide okolo njiva.
Onda je Ilija pograbio svoju pušku lovačku i kad je puko na nečista duha, da se i Bog preznio, uplašio.
– O, Ilijo, osušila ti se desna ruka, pa ti tako si puko da i ja sam se odviše uplašio! – kaže mu Bog.
– Pa, kako ne bi, Bože, kad godin dana je puška bila puna.
– Tebe ću ja, Ilijo, – kaže mu Bog – učinjiti svetim čovekom. Ti ćeš odsad postat svetinjak, kad tako smiješ ganjati* nečista duha.
Naši su stari tako kazivali do odonda Ilija puca na nečista duha. To bi kazali kad je grmilo i munje sivale. A grom zato udari u drvo, u kobilu, u čoveka, u svačega, jel se tamo sakriva nečisti duh, a Ilija puca na njega svojom lovačkom puškom. Al' ga dosad nije potrefio*, nije ga mogo ubit, jel je nečisti duh i od njegove lovačke puške bio brži. Al' će jedanput ubit i onda se više nećemo morati bojat od gromova.
(Mandić, Ž. 1984:188-189)

**Mlada nedelja* – Mlada nedjelja (tabuirana prva nedjelja u tjednu, odnosno, istim nazivom može biti i mitsko biće); *kijer* – komorica, sobica; *fajin* (njem.) – odveć, jak, -a, -o; *potrefiti* – pogoditi

I Slovenci poznaju sličnu predaju:

Ilija je bio vojnik, te je dobio dopusta i vraćao se kući. U naličju njegova susjeda vrag ga je zatekao putom te je uvjerio Iliju da mu je dijete rodila njegova supruga od njegova rođenoga oca. Vrativši se kući on ubije svoga oca. Ali se ubrzo doznaje da ga je vrag prevario. Ilija tada od Boga zatraži oružje, a dobije groma, da bi nečista ubio. (Bálint S. 3. 1998:79)

Ilijini roditelji nisu imenovani, tj. oni su anonimni. Motiv ubijanja starih roditelja, božanstava poznat je u indoeuropskoj mitologiji, kao i u Hrvata te kod susjednih naroda. U predaji se jasno određuje da je Ilija poganin koji ne vjeruje u Boga te radi na tabuom zaštićenu Mladu nedjelju. Njegova borba sa nečistim, odnosno zlim duhom je stalna, a pri tom ne štedi ni čovjeka, stoku ni drveće, a oružje mu je puška koja je nadomjestak ubojitog groma. Njegove negativne osobine poistovjećuju se s osobinama hirovitog i naprasitog Peruna koji ni izbliza nije bio nekakav dobar bog.

Ilija ubija i svoga sina

Rusini, grkoistočne vjeroispovjesti u dolini Talabor, u jednoj legendi kazuju da Ilija potječe iz njihovih redova.

> Ilija je morao poći u vojsku. Njegova je supruga postala trudna. Ilija je u dalekom svijetu služio vojsku dvadeset godina. Ništa nije znao o svojoj supruzi. Žena je rodila dijete koje je vremenom postao momak.
> No Ilija je najzad odpušten iz vojske. Bio je dobar vojnik pa je stoga kao nagradu dobio svoje oružje da ponese sa sobom. Vračajući se kući susreo je jednog starca koji mu je rekao da mu supruga ima ljubavnika, jednoga mladića. Moći će ga vidjeti i sam ako pogleda kroz prozor kako se oni ljubakaju. A to je i tako bilo.
> Ogorčeni Ilija je strijelom ustrijelio momka u srce, ušto je on i umro. Ilija pak bio je primoran sakrivati se te je jednom zgodom susreo svog susjeda i pitao ga o svojoj supruzi. On mu je rekao da mu je supruga jako pošteno živjela, a sina lijepo odhranila i da će ga upravo sada oženiti. Iliju je jako potreslo da je on bio ubojicom svoga sina. I tada se je zarekao da će opakog starca, odnosno vraga kazniti pa je krenuo u njegovu, ali zabadava je lutao po svijetu tražeći ga.
> Najzad se je Gospodin Bog smilovao Iliji. Poslao je po nj vatrena kočije da bi vozeći nastavio svoje putovanje. I tako je naišao na starca. Primjetivši ga strijela mu je gromoglasno grmjela da se je čak i zemlja zatresla, pa je s
> njom ubio vraga jer je on bio kriv za sve nevolje.
> Ilija je tada odlučio da će sa svojom strijelom potući sve đavle. Nečisti je pak smislio da će se sakriti u drvo, u životinju, u čovjeka, u crkvu, ali ga je Ilija uvijek našao. Jedino nije mislio na lješnjak, stoga kada grmi tada se čovjek treba sakriti pod grm lješnjaka.
>
> (Bálint S. 3. 1998:78-79)

U indoeuropskoj tradiciji i gromovnika Zeusa pokušava ubiti njegov otac, ali se on čudom spašava. U gornjoj legendi Ilijin sin se spašava, odnosno nakon smrti ponovno oživi.

Pokazalo se da Perun i Veles stoje na suprotnim stranama i izgleda kao da među njima vlada nekakva napetost. (Belaj, V.1998:67)

Neke druge paralele i dopune

Podravski Hrvati u Lukovišću (Lakócsa) kada nebo jako zagrmi kazuju: *tak grmi, se se* ***dundoji***. Mjesni Romi za jaku grmljavinu služe se izrazom *dunduješče* (Dakako, riječ su Romi mogli preuzeti iz rumunjskog jezika – op. *autora*). Litvanci Perkunasa, tj. Peruna pogrdno nazivaju *Dundulis* (što doslovce znači: "tutnjava grmljavine", usp. sa lužičkosrpskim

Dunderom) te je tako nastao izraz dudina perkuoniš "grmi s grmljavinom". Jasno je da se naziv *dodola* i drugi nazivi odnose na gromovnika, u značenju "tresti bradu", naime, konačni ishod korjena riječi *dhu* udvostručen je. (Pribilježio Đuro Franković; *Mitológiai Enciklopedia II., Szláv mitológia,* natuknica *dodola)*

Na njegov imendan se prema starom adetu nije smjelo voziti žito, nije se radilo na gumnu zbog straha od groma. (Filaković, St. 2001:29:11)

Hrvatice u Pečuhu i okolici na Ilinje nisu radile bojeći se da će ih sv. Ilija pobiti gromom i ledom. "Taj dan idu Hrvati svetom Bartolu na proštenje u vinograde... Ako na taj dan padne kiša onda će biti godina kišovita. Kad prvi put zagrmi provaljuju se da ih krsta ne bole... Kad grmi ne valja na pragu stajati. Kad munje siju zapali se cica-maca pa neće grom u kuću." (Tordinac, N. 1986:52, 56)

U doba Arpadovića sakralni pučki život Mađara crpio je izvore iz bizantskih izvora. Na ime Svetog Ilije nailazimo i u kodeksnom kalendaru "Hahóti" iz 11. stoljeća, koji se čuva u Zagrebu. (Bálint S. 3. 1999:74)

Hrvati u okolici Pečuha govore da je Ilija podijelio narodima njihove uočljive osobine: *Nijemcima da su štedljivi, Mađarima lijepe supruge, a Hrvatima da postanu veseljaci.* Prema ovim zapisima ne isključuje se mogućnost da je Perun mogao imati osobine boga darovatelja, koje od njega preuzima Ilija.

Kad se musiče i grmi onda je nebo otprto, tj. otvoreno, kazuje se u Lukovišću. (Pribilježio Đuro Franković)

Biljka *čuvarkuća* se radi zaštite od groma stavljala na krov kuća u santovačkih Šokaca, podravskih Hrvata te je služila za liječenje, naime, u uho bolesne osobe cijedio se sok. (Filaković, St. 2001:29:11; Pribilježio Đuro Franković)

ILIJIN DAN, ILINJE, ILIJINO se slavi kod bunjevačkih Hrvata u Baji, šokačkih Hrvata u Mohaču, te podravskih Hrvata u Brlobašu.

Ime *svetog Ilije* je nekoć bilo poznato i rašireno u naših Hrvata u gradišćanskom Židanu poznato pod nazivom *sfijeti Elijaš*. (Pribilježila Sanja Vulić)

U Podravini postoji prezime *Ilijašić,* a u Vršendi *Ilin.*

***

Lik svetog Nikole je folkloriziran, poprimao je osobine svojega prethodnika boga smrti, koji donosi smrt, odnosno njegov antipod – novi život.

Raslo drvo sred raja,
plemenita dafina*
plemenito rodila.
zlatne grane spustila,
lišće joj je srebreno;
pod njom sveta postelja,
svakog cveća nastrta,
ponajviše bosiljka,
i rumene ružice;
na njoj svetac počiva,
sveti otac Nikola,
k njem dolazi Ilija,
mironosna vojvoda,
pa besedi Ilija,
mironosna vojvoda:
"Ta ustani, Nikola!

da idemo u goru,
da pravimo korabe,
da vozimo dušice,
s ovog sveta na onaj."
Nodilo, N. 1981:138

*dafina – drvo od srebra s uskim lišćem (Elaeagnus angustifolia); *korab, korablja* – lađa, brodovi

Sveti Nikola leži pod srebrenim drvetom zlatnih grana i srebrenim lišćem, tj. pod stablom života koje je zasađeno usred raja. Stablo ima trajno lišće, ono naime ne opada i simbolizira besmrtnost života. Stablo je kao sveto biće bilo predmetom veoma raširenoga kulta ili je barem bilo tijesno povezano s kultom bogova i božica kojima su takva stabla bila posvećena. U židovskim i kršćanskim predajama stablo uglavnom simbolizira *život duha*. Odatle u Bibliji i napomene o stablu života, odnosno vječnog života. U kršćanskoj simbolici srebro predstavlja božansku mudrost, kao što zlato evocira božansku ljubav spram ljudi. Srebro pripada simboličkoj shemi ili lancu Mjesec-voda-ženski princip. Po predaji, za razliku od zlata koje je aktivni, muški, solarni i nebeski princip, srebro je pasivni, ženski, lunarni i vodeni princip. Sveti Nikola se nalazi u pasivnom stanju, on se odmara, spava na postelji pokrivenoj raznim cvijećem a ponajviše bosiljkom (*Ocimum basilicum*). Bosiljak ima izuzetnu ulogu u srpskoj pučkoj religiji, gdje mu se pridaje osobita mistična moć, u prvom redu zaštitna, a po nekim običajima i plodotvorna. Izuzetnu ulogu ima u kultu pokojnika. Tako se mrtvacu stavlja bosiljak oko ruke. U pjesmi se pojavljuje i ruža. Ruža se može promatrati kao mandala – središnjica svijeta – i smatrati se mističkim središtem. Ona se zbog veze s prolivenom krvi često javlja kao simbol mističnog ponovnog rođenja. O simbolici postelje valja reći da je simbol preporoda u snu, i ljubavi; ona je i mjesto umiranja. Ranije smo navodili primjer da sv. Nikola usred zdravice zaspije. Sveci sjede pored zlatna stola – aktivni princip – a sv. Nikola zadrijema. U stvari, sveci piju vino (*soma*), napitak života ili besmrtnosti. No sv. Nikola kao zamjena boga smrti, sasvim je razumljivo, takvo piće ne može popiti. Njegovo drijemanje i počinak je u stvari odmaranje, odmor, koji i nije stanje mirovanja. Odmarati se ne ne znači *ništa ne činiti*, zaustaviti proces razvoja. Odmor Boga, odnosno u našem slučaju sv. Nikole smatra se *stvaralačkom stankom* koja najavljuje novi aspekt. Novi aspekt je gradnja broda ili lađe, na što ga podsjeća sv. Ilija, "mironosni vojvoda" koji je gospodar cijeloga svijeta. Korabljom tj. brodom će se iz jednoga svijeta prevoziti umrle duše na drugi svijet. U stvari, to je zadaća sv. Nikole. (*Rječnik simbola*, natuknica *odmor, postelja, srebro, stablo, ruža, vino*; *Srpski mitološki rečnik*, natuknica *bosiljak.)*

Pučke pjesme govore da Božja majka ostaje udovica (motiv smrti) sa tri sina, tj. svetim Ilijom, svetim Nikolom i svetim Đurđem i kćerkom bjelom Marijom. (Krstić, B. 1984:44)

Drugi svijet (svijet mrtvih) pripada sv. Nikoli i sv. Petru, oni su i vodiči duša

U jednoj hrvatskoj (šokačkoj) molitvici iz Podravine sveti Petar i sveti Nikola javlju se zajedno u ulozi glasnika između Gospe i Isusa. Ustvari, njima pripada drugi svijet, gdje borave duše umrlih.

Na kamenu Gospa kleči,
Prste lomi, suze roni,
Vjernog Boga moli.

Al govori Sveti Petar i Nikola:
Što ti, Majko, klečiš
I u srcu ječiš?
Prste lomiš, suze roniš,
Vjernog Boga mološ?"
Odgovara Majka Božja:
"Kako ne bi' klecala,
Suze ronila,
Vjernog Boga molila,
Kad četrnaest dana
Sina moga nisam vidila,
Sliku ni priliku."
Al govori Sveti Petar i Nikola:
"Klekni, Majko, na desnicu nogu
I pogledaj suncu visokomu,
Ugledat ćeš dvanaest apoštola
I med njima velika lepota,
Od sunca žarkija,
Od meseca svetlija,
Od zvezda sjajnija."
Klekne Majka na desnicu nogu,
Pogledala suncu visokomu,
Ugledala dvanaest apoštola
I med njima velika lepota,
Od sunca žarkija,
Od meseca sjajnija,
Od zvizda svetlija,
Ugledala svog Sina sliku i priliku.
Majka Božja odgovara:
"Molim dragog Boga
Da ko bi ovu molitvicu
Sedamdeset i sedam puta izmolio
Na Veliki četvrtak,
Tri bi duše spasio:
Očevu, majkinu i onoga ko mole." Amen.
Kazivala Janja Vargović, Kašad
Pribilježio Đuro Franković

Iz ovog paraliturgijskog teksta doznajemo da su sveti Nikola i sveti Petar preuzeli funkcije boga mrtvih, naime, oni znaju da u blizini sunca boravi uskrsnuli Isus. Jednako tako i donji svijet (pakao) i umrle duše pripadaju svetom Nikoli.

Bog svetom Nikoli dodijeli na vodi brodove, stoga je on zaštitnik brodara. Brodari se pomole Bogu i svetom Nikoli, te budu spaseni. On u snu spašava brodolomnike. (Krstić, B. 1984:33, 69)

Sveti Nikola veže vodenog đavola i baca ga na dno mora. (Krstić, B. 1984:471)

Svetac je ujedno patron i hrvatskih vodeničara (mlinara) na Muri, Dravi i u Segedinu te ribara, pekara, trgovaca žitom i vinom, ljekarnika (apotekara), graditelja mostova, zarobljenih, hodočasnika, djevojaka za udaju, đaka, nekih cehova, itd. (Priopćio Ernest Eperjessy; Bálint S. 2. 1998:36, 48)

Nije slučajno da je sveti Nikola patron vodeničara, ribara, graditelja mostova, što potvrđuju i dolje navedeni običaji iz Gradišća u kojima se svetac, odnosno maskirani protagonisti dovode u vezu s rijekom Dunav i bunarima, djevojkama za udaju koje zagnjuruju u vodu, odnosno spuštaju u zdenac (motivi vode, smrti, odnosno rijeke koja dijeli "ovaj" svijet od "onoga"), jer nas podsjeća na božanstvo Vodanovog tipa, a donekle i na Poseidona. Sveti Nikola prevozi duše sa ovoga svijeta na onaj svijet. Na svetog Nikolu, koji je, po shvaćanju grkoistočne crkve, gospodar voda i božanski brodar, prenesene su funkcije boga mrtvih, a voda, kao element svetog Nikole shvaćena je kao voda smrti. (Usporedi: *Srpski mitološki rečnik,* natuknica sv. Nikola)

Iz svijeta mrtvih on dovodi Mladog Boga, Božića

U koledarskoj božićnoj pjesmi iz Dušnoka sveti Nikola i sveti Petar apostrofiraju se kao "brodari" koji s "onog" svijeta u okovanoj i pozlaćenoj šajki prevoze na ovaj svijet *Mlada Boga ter Božića..*

...
Kraj Dunava, koledo!
Tanke *šajke,* koledo!
Na dva kraja, koledo!
Okovane, koledo!
Al' u sredi, koledo!
Pozlaćene, koledo!
U njoj sedi, koledo!
Sveti Petar, koledo!
I *Mikola*, koledo!
S levom rukom, koledo!
S levom rukom, koledo!
Veslom vozi, koledo!
Al' desnom se, koledo!
Boga molji, koledo!
Da priveze, koledo!
Mlada Boga, koledo!
*Mlada boga***,** koledo!
Ter Božića, koledo!
Božić poji, koledo!
Po svem svetu, koledo!
P svem svetu, koledo!
...

Velin, St. 1979:118-119

Mladi bog i *Božić* ovdje su spojeni veznikom "ter", u značenju "te", odnosno "i". Taj veznik u svečanom govoru ne označava dodavanje nego izjednačuje dvije riječi, dva pojma, pa time naglašava njihovu važnost. *Mladi bog* je *Božić*. (Belaj, V. 1998:158. Tekst navodi se u svezi s veznikom "i" u istom kontekstu kao što se javlja u jednoj slavonskoj koledi sličnoj našoj iz Dušnoka, naime, preci Dušnočana su se iz tih krajeva preselili u blizinu Kaloče.)

U jednoj molitvi Nikoli kao "putniku" se obraća domaćin u Srba kada se unesu badnjaci. (*Srpski mitološki rečnik,* natuknica *sv. Nikola*)

Sveti Nikola u srpskoj tradiciji se katkad javlja i kao konjanik, kao i kod Germana, gdje je naslijedio Vodana, boga mrtvih. Katkad vadi i dušu. (*Srpski mitološki rečnik,* natuknica *sv. Nikola*)

U nazočnosti sv. Nikole uvijek je prisutna smrt

No osobine boga mrtvih naslijedio je, ne samo sveti Nikola, već se u pučkoj poeziji u liku Nikole krije njegov prethodnik, bog mrtvih. Naime, prema baladi iz Santova Nikola kažnjava Damjana zbog toga što njegova ljuba u ulozi božice nije pokrila svoje lice, tj. narušila je tabu. (Da su božice svoje lice trebale pokriti velom nalazimo podosta podataka u obredu "kraljice".) Pored toga zanimljiv je i motiv plesa božanstva koja u predvečernjim satima izvode kolo (kružni ples, slika raja) na zemlji, tj. na nekom visu oko Sarajeva, gdje ih mogu vidjeti i ljudi, među koje su upravo pridošli. Nikolin nevidljivi prijatelj izvršava božju kaznu. Tko je on u stvari? Poznato nam je tek da se zadržava u lugu (šumi) te da mu je oružje puška. Bit će to zasigurno Perun koji je najviši u hijerarhiji naših poganskih božanstava, a čija su svetišta bila podignuta na visovima u šumama, a on sam je naoružan gromom koja se poistovjećuje s pucnjavom iz puške. (O tomu smo već pisali u poglavlju o sv. Iliji.) On je nevidljiv, njemu su podređena sva božanstva, čak i božica ljepote koja ostaje udovica. Dok su božanstva Nikola i božica ljepote "u riječi bili", tj. prepirali se, "red" među božanstvima napravio je nevidljivi Perun, bog groma. Nikola kao bog mrtvih predskazuje smrt.

Igra kolo *više* Sarajeva
I u kolu *lipota divojka,*
S lipotom je kolo zadičila,
A s rameni kolo zanijela,
Al' povikne iz kola *Nikola*:
"*Pokri' lice*, Damjanova ljubo,
Jer će noća' Damjan *poginuti,*
Sve zbog tebe i zbog lica tvoga!"
Još su ovi u riječi bili,
Ali *pukne puška iza luga*
I *ubije* u kolu Damjana,
Ljuto cvili Damjanova ljuba:
"Oj Damjane, muje sunce jarko,
Još se s tobom ni grijala nisam,
A već si mi mlađan poginuo!
Oj Damjane, moja ružo lipa,
Još se tobom ni kitikla nisam,
A već si mi mlađan poginuo,
Sve zbog mene i zbog lica moga!"
Kaziva Ljubica Šišković, Santovo
Pribilježio Đuro Franković

"Miko" tj. Nikola neodvoljiv je od konja

U pučkom pjesništvu Šokaca u Vršendi Miko se dovodi u vezu s konjima koje on timari, odnosno u bunjevačkoj pjesmi "Jovan čoban i car" sveti Nikola je gospodar konja.

Konj donosi smrt i život, što naročito lijepo dolazi do izražaja u niže navedenim stihovima. Pored toga su i zaštita djeteta, te simboli brašno, voda i plač jednako tako u vezi s rijekama i vodenicama (mlinovima). (*Rječnik simbola*, natuknica *konj*)

Lov lovio l'jepi Pavle,
Oko grada Kalingrada.
Kalinci ga uvatiše,
U okov ga okovaše,
K njem' dolazi crn gavrane.
Al' govori l'jepi Pavle:
"Što dolaziš, crn gavrane,
Il' si moje krvi žedan?"
"Nit' sam tvoje krvi žedan,
Već ti nosim tužna glasa,
Brata *Miku konj ubio*,
Ljuba ti se razudala,
Stara mama na umoru."
....
Kad je Pavle dvoru došo
Bratac Miko konje striže,
A ljuba mu biser niže,
Biser niže, čedo niše,
Stara mama kolač m'jesi,
Više suza neg vodice.
Kazivala Erža Horvat, Vršenda
Zapisao Nikola Tordinac

"L'jepi Pavle" zarobljen je od strane "Kalinaca" iz "Kalingrada" koji ga "u okov okovaše." Tko su ustvari Kalinci iz Kalingrada, lijepi Pavle i brat mu Miko? Pođimo redom i kažimo nešto o kalinarkama koje u svom nazivu kriju zajednički korijen riječi "kalin". Kalinarke su djevojke koje u Siriniću u Srbiji od svetog Ignjata (20. prosinca) do Božića, obilaze kuće po selu, pjevajući razne pjesme (domaćinu, neženjenom momku, isprošenoj djevojci i sl.). Dvije su predstavljale starce s bradama, jedna je bila odjevena i nakićena kao nevjesta s kudjeljom za pojasom, a pratilo ju je četiri do šest djevojaka. Po vremenu kada se javlja ova maskirana povorka, po licima koje predstavljaju (starci, nevjesta) i po svojoj ulozi kalinarke podsjećaju na koledarske povorke. (*Srpski mitološki rečnik,* natuknica *kalinarke*) Kalinarke bi se mogle dovesti u vezu s Kalincima, bradatim starcima u društvu mladenke, nakićene s kudjeljom za pojasom, koji su moćni za vrijeme zime i koji su neka ktonična božanstva. Oni za vrijeme zimskog lova zarobe lijepog Pavla.

Uočljivo je Pavle ima isti epitet kao i lijepi Ivo poznat iz ivanjdanskih pjesama. Ivo se neosporno vezuje za ljeto, držimo i Pavle, čiji je blagdan na Petrovo i Pavlovo, odnosno Petrovo (29. lipnja), ili pak 25. siječnja, kada se vrijeme mijenja. Lijepi Pavle božanstvo je ljeta koji bude zarobljen za vrijeme zimskog lova. No dok on robuje, rodi mu se sin. Doznajemo da ima i brata Miku, božanstvo konja.

No nedostaju neki stihovi pjesme, poglavito oni koji govore o čudesnom oslobađanju Pavla iz okova, tj. zatvora. (Uzgred ističem da *Novi zavjet* navodi da se je sveti Pavao na čudesan način oslobodio iz zatvora.)

Dodajmo uz to da se u jednoj bunjevačkoj pjesmi javlja motiv svetog Nikole koji oslobađa zatočenike iz zatvora. U stvari uz pomoć svetog Petra, svetog Nikole, svete Petke i "svetog Nediljka" "Jovan čoban" bude spašen iz zatvora.

...
Mali Jovo tada moli svece:
"Sveti Petar, naoštri mi sablju,
Sveti Nikola, naljuti mi konja,
Sveta Petko, otpeljaj mi ruke,
A Nediljko odriši mi noge."
Dođe Petar, naoštri mu sablju,
Dođe Nikola, naljuti mu konja,
Dođe Petka, otpelja mu ruke,
A Nediljko odriši mu noge.
...
Kazivao Makso Zelić, Kaćmar
Pribilježila Jelica Zelić

U svezi sa svetim Nikolom i konjem treba istaknuti kako je stalno prisutna smrt na što upućuju stihovi *Brata Miku konj ubio*.

U ruskim pričama Veles u liku sv. Nikole spašava seljakovu stoku pred objesnim, gromopucateljski nastrojenim Gromovnikom sv. Ilijom (Uspenskij 1982:34-35, navodi Belaj, V. 1998:87)

U pjesmi se javlja i kobni gavran, vjesnik nesreće i smrti te predskazuju loše vrijeme, zimu i kišu. (*Srpski mitološki rečnik,* natuknica *gavran*)

Njihaljka se dovodi u vezu s rodnošću i plodnošću, dakako i "čedo". Podjednako tako i brašno, voda, kolač, a uz njih nadovezuju se rijeke i vodenice (mlinovi), koji su istovremeno neodvojivi od svetog Nikole, u pjesmi opjevanom Miki.

I daljnji navodi iz pučkog stvaralaštva Hrvata u Mađarskoj zaslužuju našu pozornost.

Sv. Nikola zaštićuje nemoćne stare osobe

U pučkim pjesmama lik sv. Nikole je pozitivan, on je zaštitnik i nemoćnih staraca čije duše poslije smrti vodi na drugi svijet, u svijet umrlih.

Sinovi protirali svoju majku

U hiljadi i osmoj stotini
Osamdeset i petoj godini
Puče puška sa viskoki gora
Po pogodi pod brdom sokola,
Ranjen sokol majki besedijo:
"Oj, ti naša ostarila majko,
Je l' umri, je l' u goru idi –
Ne bi li te vuci škendovali,
Je li vuci, jel gorski hajduci."
To je majki vrlo žavo bilo.
Lati štapić u desnicu ruku
Pa s' okrene u goru zelenu.
Sustri majku sveti Nikolaja,
Sustrijo je pa je zapitavo:
"Kuda 'š zbogom, ostarila majko,

Kuda 'š sada u goru zelenu?"
Progovara ostarila majka:
"Imala sam do devet sinova.
Svi devet sam lipo od'ranila,
Od'ranila, lipo oženila,
U zla doba, u gladne godine,
Kad su šljive po slabo rodile,
Kad je 'rana vrlo skupa bila,
– Meter žita po trides't forinta,
Najmlađi mi sinak govorijo:
'Oj, ti naša ostarila majko,
Je l' umri, je l' u goru iđi –
Ne bi li te vuci škandovali,
Je li vuci, je l' gorski hajduci'.
Ta je meni vrlo žavo bilo.
Latim štapić u desnicu ruku
Pa s' uputim u goru zelenu."
Progovara sveti Nikolaja:
"Što je bilo do devet sinova,
Stvorili se devet kamenova!
Što je bilo devet mili' snaja,
Stvorilo se devet ljuti' guja!"
Kazivala Šibalić Roza, Baja
Pribilježio Ive Prćić

Sokol je Perunova ptica, često i njegova reinkarnacija. Pogođen je pod brdom u prostoru koji pripada Velesu. Majku za vrijeme nerodnih godina, u proljeće kada je već nestalo hrane protjeruju njezina djeca u goru. Tamo ju čeka sigurna smrt, naime, prijete joj vukovi i hajduci, jednako tako i nestašica namirnica. Znači, u pjesmi je višestrukno nazočna smrt pa nas ne začuđuje da se u tom trenutku pojavljuje i sveti Nikola, odnosno "Nikolaj". Svetac kažnjava sinove i snahe starice koje pretvara u kamenje odnosno u zmije, tj. usmrćuje ih. Tako je on istovremeno i zaštitnik starih osoba čija se smrt približava, stoga ih on potraži te njihove duše vodi na drugi svijet. No nije zanemariva ni moć sv. Nikole da zbog teškog grijeha djecu kažnjava teškom kaznom.

U pjesmi se javljaju simboli kamena i zmije. U svezi s time izdvajam potrebite šture informacije. Po predaji kamenu pripada posebno mjesto. Između duše i kamena postoji uska veza. Duše pokojnika nalaze se u kamenu "bjelutku". Zmija pripada podzemlju, svijetu mrtvih. (*Rječnik simbola,* natuknica *kamen*; *Srpski mitološki rečnik,* natuknica *belutak*)

Ustvari, ovdje dobivamo odgovor zašto Perunova strijelica, odnosno grom ne može ostati stalno u zemlji. Naime, ona se vraća na površinu, jer su zemlja i njezina dubina sfere podzemlja, svijeta nečistih, ktoničkih sila.

U pjesmi "Jadni vojevoda Janko" zabilježenoj u oklolici Pečuha u svezi i "Nikom" opisanim sinom – ali ne i povijesnim likom – Janka Sibinjanina, tj. Jánosa Hunyadija, također se opisuje momenat smrti. (EHuM 1995:29-30)

Sveti Nikola pored veze s konjima izbavlja stado iz mora, dakle on je zaštitnik i ovaca. (Krstić, B. 1984:49)

Sv. Nikola u ulozi božanskog djeteta

O neobičnim tj. božanstvenim osobinama Nikole govori i naredna pjesma.

Dijete mladoženja

U petak se Nikola rodio,
U subotu kruva zaiskao,
U nedilju: "Ženi mene, majko,
Ti mi prosi carevu divojku!"
Majka prosi, car od čuda daje:
Di se ženi mamak od tri dana.
Kad je bilo vrime od vinčanja,
Svi svatovi na koli sidahu,
Đuvegija u zlatnoj kolivki.
Kad su oni doveli divojku,
Svi svatovi sili večerati,
Nova snaša đuvegiju ljulja,
Udara ga nogom i papučom:
"Baji, buji, moja srićo 'uda!"
Nikoli se to na žavo dalo,
Pa on raste za dan, za nedilju,
Za nedilju kao za godinu:
Do podne je za konja narasto,
A od podne je za svitlo oružje.
On udara svoju virnu ljubu,
Udara je čizmom i mamuzom:
"Kurvo, kučko, moja virna ljubo,
Ti si mene nogom i papučom,
Ja ću tebe čizmom i mamuzom.
Kazivala Roza Šibalić, Baja
Pribilježio Ive Prćić

Božanske osobine u bunjevačkoj poeziji ima i Nikola, božansko dijete koji za svega tri dana poraste do visine konja. Odmah poslije rođenja kani se oženiti te svojoj ženi vraća "dug". Time što ju udara, također dobivamo motiv koji se dovodi u vezu sa smrti. Nazočan je i motiv svatova. Sveti Nikola je s razlogom zaštitnik i djevojaka za udaju. On je naoružani vojnik čiji su atributi: "svitlo oružje", "čizme i mamuze".

Kao analogiju navodimo u ruskoj ikonografiji učestali motiv da sv. Nikola poslije rođenja odmah ustaje na noge. (*Mitológiai enciklopédia,* 2. tom, poglavlje: *Keresztény mitológia*, natuknica *Miklós*)

Samo ćemo se za trenutak zadržati kod simbola *kolijevke*. Ona je simbol majčine utrobe, koju zamjenjuje. Nikola i kolijevka povezuju se s putovanjem, pa stoga kolijevka često ima oblik barke ili čuna: kao maternica što plovi ili leti i štiti pri prolazu svijetom. Sv. Nikola, odnosno Nikola isto se tako dovodi i u vezu sa zlatnom kolijevkom, zlatnom šajkom, putovanjem s jednog svijeta u drugi, iz jednog stanja u drugo (dijete – ženidba) i s djevojkama za udaju koje uskoro postaju majke. Sada nam tek postaje jasno zašto sv. Nikola postaje dobrim svecem i zaštitnikom djece, naime, i njegovi simboli se dovode u vezu s maternicom u kojoj od samog početka štiti djecu. (Usporedi: *Rječnik simbola,* natuknica *kolijevka*)

Sv. Nikola je i zaštitnik djece

Sv. Nikola u molitvicama Hrvata u Pečuhu iz prošlog stoljeća opisuje se kao zaštitnik djece. Naime, svetac sjedi u raju te gleda dolje. Kada u paklu primijeti udovicu koja *kinji* (pati) zbog toga što je neljudski postupala prema svojoj djeci – mučivši ih i nanijevši im smrt, tada i nju kažnjava zbog toga što je narušila tabu.

Sveti Nikola

Nikola se na raj naslonio,
A sa raja u pol pakla gledi,
Gdi se kini udovica mlada,
Gdi se kini s' troj'ma pastorčad'ma.
Jedno kaže: "Narani me, majko!"
Drugo kaže: "Napoji me, majko!"
Treće kaže: "Opaši me, majko!"
Koje kaže na'rani me, majko,
Trulom ga je kladom na'ranila;
Koje kaže napoji me, majko.
Gorkim ga je napojila jadom*;
Koje kaže opaši me, majko,
Ljutom ga je gujom opasala.
Kazivao starac Kerekeš, rodom iz Sigetvara
Pribilježio Nikola Tordinac

**jad* -- otrov

Kralj Koloman i sv. Nikola

Od Bonfinija potječe jedina mađarska legenda o svetom Nikoli, no možemo je pronaći i među pričama isusovca Jánosa Taxonyija, prema kojima je kralj Koloman osvojivši Dalmaciju ušao u Zadar, čiji je patron sv. Nikola. Kada se pak kralj sa svojom vojskom povukao, tada je Venecija ponovno zauzela grad, ali je Koloman ponovno pobijedio. Zadar se samovoljno predao, ali je sumnjičav kralj htio zapaliti grad. (Bálint S. 2. 1998:35)

"Jednom kada je Koloman spavao na krevetu razmišljao je o svojim namjerama. Najzad je zadrijemao i pao u duboki san. U snu mu se pojaviše sveti Nikola, koji nekoć bijaše biskup, a sada je patron grada Zadra. Najprije ga svetac oštro pogleda i i uplaši se pa ga zgrabi za perčin tu i tamo vuče po odaji. Poslije ga je zlatnom šibom tako izudarao da su mu leđa bila sva modra od udaraca. Najzad zaprijetio mu je smrću, u slučaju ako nešto učini protiv Zadrana.

I na kraju sveti biskup nestade ispred kraljevih očiju. A kada se je kralj probudio (osvijestio se), jako se uplašio, poglavito što je na leđima osjećao bolove od udaraca. No sve u svemu, da izađe na konac svom priviđenju te da se uvjeri da li je stvarno bio tučen, pogledao je svoje tijelo. I vidio je da mu je tijelo puno modrica.

Iz ovoga je ustanovio da sve ono što je vidio u snu bijaše istina, te da ga je uistinu posjetio sveti Nikola, zaštitnik grada, koji je, eto, tako tvrdo postupio s njime."

(Bálint S. 2. 1998:35)

Običaji

Prvi dan darivanja je spomendan *svetog Nikole dan* (*Nikolinje*) koji je, u stvari, dječji blagdan. U Čavolju djeca pomno očiste cipele, čizme ili klompe, te stave u prozore obuću da im sv. Nikola ujutro podari nešto. Dobro dijete nikada nije dobilo prutiće od sveca. Na školskim se priredbama *sveti Nikola* pojavljivao u društvu *krampusa* dugih rogova. Prema legendi o *svetom Nikoli* njegovo je darivanje imalo za svrhu postići da djeca budu bolja, da se izrazi ljubav i vodi skrb jednih o drugima. (Pribilježio Mišo Mandić)

Lik svetog Nikole prošao je kroz folklornu mitologizaciju pa je postao personifikacija dobrih snaga iz pretkršćanskog vremena, te poveznom karikom najnovije predbožićne i novogodišnje dječje "mitologije". Nikola je tajni dobročinitelj. Na Zapadu se je razvio običaj da u njegovu ime roditelji prokrijumčare darove u dječje cipele. (*Mitológiai enciklopédia,* 2. tom, poglavlje: *Keresztény mitológia*, natuknica *Miklós*)

U Podravini se maskirani *Mikola* pojavljivao u izvrnutoj bundi te je u društvu *krampusa* vukao teške lance. Ovakav način običaja se udomaćio u srednjem vijeku. (Zapisao Đuro Franković)

U gradišćanskoj Kemlji *junaki* (dečki) Hrvati – svanućem dana – u skupinama hodaju ulicama i nose krabulje. Omotaju se lancima, zvone kravljim zvonom, te od pruća ispletenim korbačem izudaraju prolaznike. Nekad je bio običaj da su momci zagnjurili djevojke u vodu Dunava. Bivalo je da su oko djevojaka svezali lanac i spustili ih u bunar, tako da su im noge umalo dosegle vodu. Dečki u krabuljama svraćali su u kuće gdje su žene čihale perje. Perje su raspuhali i zadirkivali su svakoga koga su usput sreli. (Pribilježila Erika Janković)

Na dan *sfijetog Mikulja* u Hrvatskom Židanu, Prisiki i Plajgoru *Mikulaši* i *krampusi* (đavoli su neodvojivi od donjeg svijeta) krstare ulicama te na lice stavljaju krabulju. Oblače se u pohabana odijela, u rukama nose zvonce i lance. Obično se tako odijevaju dječaci u dobi od 10-14 godina. Unaprijed izrade maske i nastoje da one budu što strašnijeg izgleda, tj. prava strašila. Krabulja se izrađuje od tvrdog papira s velikim crvenim rogovima. Neki navuku na glavu crnu čarapu koju obojaju crvenom bojom a na masku nalijepe ogroman nos i izrežu zube. Gdje ih puste u kuću tamo primoravaju djecu da se mole plašeći ih raznim životinjskim glasovima. Zvečanjem lanca daju znak da će zločestu djecu vezati lancem i odnijeti u pakao, ako se ne poprave. (Horvat, I. 1977:68)

U Koljnofu natrpaju slamu pod odjeću, a u struku se podvežu užetom od slame. Uslijed toga često su se događale manje nezgode, jer je slama lako upaljiva pa su dječaci mogli nastradati. (Horvat, I. 1977:68)

U Undi nose sa sobom i veliku košaru u koju će tobože strpati zločestu djecu, ako ona ne obeća da će se popraviti. (Horvat, I. 1977:68)

U Petrovom Selu akter *sveti Mikula* na glavi ima biskupsku kapu. U ruci drži biskupski štap. U društvu s *krampusom* posjećuje domove. Djeca Mikuli obećaju da će biti dobra. Krampusi djevojke svežu za stupove i bandere. Momci nose lance. "Mladi dičaki su se oblikli za svetoga Mikulu. Na glavi su imali bilu biškupsku kapu, na njoj zlatni križ. Na ramenu bundu, a u ruki biškupsku batiku*. Tako su išli po selu, pak su dobroj dici iz vriće dilili čuda* dobroga: horije*, jabuke, suhe slive*. Mali su jako obečali da te dobri bit, i da te posluhnut svoju starinu*. S Mikulon su išli krampusi koji su ločestu* dicu plašili. Imali su dugi rep, roglje*, čarno* rublje, a u ruki lanac. Krampusi su večkrat* divojke privezali k stupu pred hižon*." (Sakupila Timar-Škrapić, A.)

**batika* – štap; *čuda* – puno; *horiji* – orasi; *slive* – šljive; *starina* – starije osobe; *ločest* – zločest; *roglji* – rogovi; *čarno* – crno; *večkrat* – više put; *hiža* – kuća

Kao što smo doznali atributi sv. Nikole su: lanac, štap, kapa koji pripadaju božanstvima donjeg svijeta. Lanac je simbol veza i odnosa između neba i zemlje i, općenito uzevši, između dviju krajnosti ili dvaju bića. (*Rječnik simbola,* natuknica *lanac*)

U Gradišću na taj dan *Mikulina mati* se na sličan način oblači kao Barbara i Lucija, dakle u bijelo, što nas upućuje da je ona ktonično božanstvo, odnosno božanstvo donjeg svijeta. (Eperjessy, E. 1975:77)

U tradiciji naših Hrvata sv. Nikola uoči svog blagdana pojavljuje se na raznim svečanostima -- u dječjim vrtićim i školama, te djeci dijeli darove. Za tu prigodu djeca lijepo očiste svoju obuću i stavljaju u prozore da bi im svetac donio malo slatkiša i čokolade.

"Sveti Mikulaj je bil biškop*. Deci je delel* jandeka*. Roditele se dele v oblok cokle* i čizmice kaj Mikulaj donese dara, al sam onam decam koja su bila dobra, neso bila fmanja. V cokle i čizmice su dele neštero* jabuko, kucena* i šibo", kazuju pomurski Hrvati. (Pribilježila Jana Užekova u Sumartonu / Tótszentmárton)

**biškop* (njem.) – biskup; *delet* – dijeliti; *jandek* (mađ.) – dar; *cokle* – cipele; *neštero* – ponešto, malo; *kucen* – šapurina

Pučke izreke

Nikola vata guske za kola kazuje se u Vršendi, znači, da su one debele i mogu se prodavati. (Pribilježila Marijana Balatinac)

U Bužaku kazuju: *Ako tog dana puše vjetar, poginut će miševi*. Svakako, miševi su u svezi donjeg svijeta, također i vjetrovi koji su tajanstvene ktonične sile a na ovaj svijet dolaze iz zemlje, iz donjeg svijeta, kroz jame i pećine. Dakako, i ovaj podatak ide u prilog sv. Nikoli da je naslijedio osobinje božanstva doljnjeg svijeta. (Buzsáki I. 1998:66; *Srpski mitološki rečnik,* natuknica *vetar*)

Ako je perva zornica po smerznutom, i ukol Mikule ne pusti, onda oš osam tajedan će bit smerznuto, zapaža se u Židanu. (Horvat, I. 1982:160)

***

SVETI NIKOLA živio je u IV. stoljeću a bio je biskup u maloazijskoj Myri. O njegovu životu pouzdano se ništa ne zna. Legenda o njemu se je razvila u VI. stoljeću u bizantskoj Crkvi pa se je prenijela i na tlo Italije. No prenošenjem njegovih relikvija u grad Bari (1087) kult mu se udomaćio i u zapadnoj Crkvi. Značajan dio križarske vojske zadržavši se u pristaništu Bari jačao je štovanje Svetog Nikole. (Bálint S. 2. 1998:29)

Svetac se u naših Hrvata u Mađarskoj naziva *sveti Nikola* (Šokci, Bošnjaci, Bunjevci), *sveti Mikola* (Podravina), *sveti Mikulaj* (Pomurje), *sfijeti Mikulja, sfijeti Mikula* (Gradišće). U Čavolju svetac se naziva i *Mikula.* (Pribilježili su Đuro Franković i SanjaVulić; Mandić, M. 1984:136)

Njegovo ime se javlja u raznim oblicima: *Mikola, Mika, Mikeš* u Podravini, *Nikola* u Bunjevaca i santovačkih Šokaca te u Baćinu *Mikac*, u Pomurju *Mikulaj*, u Gradišću *Mikulja.*

Od imena *Miklós/Nikola* izvedena su i prezimena, napr. u Bunjevaca: *Miklošić, Mikošević*, u santovačkih Šokaca: *Nikolin,* u rackih Hrvata u Baćinu: *Miklošić.*

Postoje čak i izvedeni nadimci, primjerice u Baćinu: *Mikačevi,* u podravskom Lukovišću *Mikeš, Mikeševi*.

Supruga Mike u Podravini zvaše se *Mikešica.*

Kult svetog Nikole u Hrvata razvio se je pod utjecajem grkoistočne i latinske Crkve.

Benediktinci su naročito štovali i jačali kult svetog Nikole. Izgradili su samostane u Erčinu u blizini Dunava (1255) i u Bobovcu pored Drave (1348). (Bálint S. 2. 1998:30)

Sveti Nikola je u gradišćanskim Jarovcima, Nikiću (Nickelsdorf), Fertőszentmiklósu zaštitnik crkve.

***

Završna razmatranja

Neosporno da je osobine gromovnika Peruna naslijedio gromovnik sveti Ilija koji je veoma dobro uščuvao sliku o poganskom glavnom božanstvu groma, tj. o Perunu. Sv. Ilija je u stvari Perunov nadomjestak, no na temelju naših istraživanja uspjeli smo dokazati da sadrži mnogo više pojedinosti nego njegov poganski prethodnik. U svezi s Perunom valja istaknuti da je njegov suparnik Veles, gospodar svijeta mrtvih koji se izjednačuje sa Vragom. U uratku smo tražili odgovor tko je u stvari sveti Nikola. Možemo zaključiti da je on je zaštitnik nemoćnih staraca, male djece, nekih gradova, vodeničara, mlinara, žita, konja, ovaca itd. Uočljivo je da se uz sv. Nikolu vezuje smrt i udarci, neka božja kazna, vraćanje duga – "milo za drago"–, darivanje i sl. Sv. Nikola i sv. Petar su vodiči umrlih duša. Sv. Ilija je ambivalentan, a sv. Nikola raspolaže s nizom pozitivnih osobina. Sv. Ilija donosi plodnost zemlji u obliku nebeskih voda – kiše –, istovremeno pruzrokuje buru uz grmljavinu i sijevanje munja, stoga zastrašuje ljude i čini im štetu. U rangu je prvi među svecima i sjedi za zlatnim stolom. Sv. Nikoli pak pripada donji dio drveta života *arbor mundija*, koje je vjekovječno, a pod kojim on spava. Njegove su donje vode (mora i rijeke), brodovi, stoka (konji i ovce) i svijet umrlih. Za čovjeka sv. Ilija je opasan zbog munja i nepogoda, a može izazvati čak i potres. Sv. Nikola prema priopćenim mnogobrojnim podacima sklon je ljudima: kao nadzornik svijeta kažnjava zle i opake ljude, spašava iz zatvora zatočene junake, s onog svijeta u zlatnom čamcu prevozi Mladog Boga, Božića među ljude. Iz neba nadzire što se događa na zemlji. Mi smo u njegovom ovdje opisanom liku narisali jednog potpuno nepoznatog dobrog sveca, koji je, možda, poprimio osobine dobroga boga. Na temelju ovdje iznesenog materijala potanko se uočava i dualistička predodžba.

Literatura

BÁLINT Sándor

1976 *Karácsony, húsvét, pünkösd*, Budapest

1998 *Ünnepi Kalendárium,* 3 toma, Mandala Kiadó, Budapest

BALATINAC, Marijana

1993 *Pregled povijesti i života vršendskih šokačkih Hrvata i običaji koji se vezuju za njihove blagdane i prekretnice života*, (Diplomski rad na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Sveučilišta u Pečuhu), (rukopis)

BELAJ, Vitomir

1988a *Randbemerkungen zu Katičić "Nachlese"*. U. *WSIJb 34:159-161*

1990 *Hoditi-goniti Drugi aspekt jednoga praslavenskoga obreda plodnosti.* Studia ethnologica vol. 2. Sveučilište u Zagrebu Filozofski fakultet Centar za etnološku kartografiju, Zagreb

1998 *Hod kroz godinu Mitska pozadina hrvatskih narodnih običaja i vjerovanja*, Golden marketing, Zagreb

BUZSÁKI Istvánné

1998 *Ötszáz év öröksége Buzsáki népszokások* (Urednik dr. Király Lajos), za izdavača: Buzsák Község Önkormányzata (Samouprava općine Bužak)

ĐORĐEVIĆ, Tihomir R.

1958 *Priroda u verovanju i predanju našeg naroda*, knj. I. Beograd

ELIADE, Mircea

1995 *Vallási hiedelmek és eszmék története*, Osiris Kiadó, Budapest

1996 *A szent és a profán*, Európa Könyvkiadó, Budapest

ERERJESSY, Ernest

1968 *Borbála-napi hiedelmek, szokások és a nyelvcsere kérdése*, Ethn., Budapest

1975 *Verovanja i običaji u vezi sa Barbarinim danom*, Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj, broj 1., Budimpešta

1990 *Mitska bića u podravskih Hrvata,* Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj, broj 9., str. 101-107., Budimpešta

2000 *Legradska Crkva sv. Mihajla*, Hrvatski kalendar 2000

2000 *Pod cerom se pleše Svatovski obred i dramatične igre kod kajkavskih Hrvata u Mađarskoj*, Etnografija Hrvata u Mađarskoj, broj 7., Pečuh

FEHÉR Zoltán

1975 *Bátya néphite*, Folklór archívum 3. MTA Néprajzi Kutatócsoport, Budapest

glasnik, godina XI., broj 29., 7. lipnja, Budimpešta

FRANKOVIĆ, Đuro

1975 *Vile-történetek a Dráva menti horvátoktól*, Janus Pannonius Múzeum Évkönyve XVII-XVIII., Pécs

1982 *Vile kod Hrvata u Podravini,* Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj 1982, broj 4., Poduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta

1986 *Drvo nasred Podravine*, *Usmene pripovijetke*, Budapest

1987 *Kazivanja Srba i Hrvata u Mađarskoj o nečistoj sili*, Raskovnik, godina XIII., broj 47-48., Beograd

1988 *Kazivanja Srba i Hrvata u Mađarskoj o nečistoj sili*, Raskovnik, godina XIV., broj 51-52., Beograd

1989 *Zlatne niti Usmene pripovijetke*, Budapest

1990 *Mitska bića podravskih Hrvata*, Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj, broj 9., Budimpešta

1993 *Da su grane do neba*, Etnografija južnih Slovena u Mađarskoj (EjSuM), broj 10., Budimpešta

1995 *Đulićima raku iskopaše* (*Balade i romance*), Etnografija Hrvata u Mađarskoj (EHuM), broj 2., Pečuh (U zbirci donose se balade od raznih sakupljača.)

1996 *A magyarországi Dráva menti horvát epikus hagyomány mitikus lényei* (u rukopisu)

1996 *Dema božanstva u podravskih Hrvata i njihove interetničke veze*, Etnografija Hrvata u Mađarskoj, broj 3., Pečuh

1966a *Simboli uskrsnih pjesama. Književnost i jezik Hrvata u Mađarskoj*, Bibliotheca Croatica Hungariae, knjiga 1., Pečuh

1977 Csaba Hosszú: *Božićni običaji u Bužaku i okolici* (u ovoj studiji 107-108. stranici Đ. Franković priopćava građu zapisanu u Bužaku), Etnografija Hrvata u Mađarskoj 1977, broj 4., Pečuh

1997a *Iz vjerskog i glazbenog života Hrvata u Pečuhu,* Etnografija Hrvata u Mađarskoj 1977, broj 4., Pečuh

1997b *Mitopoetska slika hrvatskih đurđevdanskih pjesama i običaja Hrvati i Mađari u svjetlu prožimanja kultura i jezika*, Bibliotheca Croatica Hungariae, knjiga 2., Pečuh

1997c *Todori, Sveti Tiodorovi konji*, Etnografija Srba u Mađarskoj, broj 1., Budimpešta

1999 *Uloga kovača u narodnoj tradiciji Srba i njegove interetničke veze,* Etnografija Srba u Mađarskoj 1999, broj 2., Budimpešta

1999a *Krikus-krakus* Usmene pripovijetke, Pečuh

FRANKOVICS György

1986 *Néhány párhuzam a kovácsról: a szerbek, a horvátok és a magyarok hiedelmében*, Békéscsabai Néprajzi Nemzetiségkutató Konferencia előadásai, broj 1., Budapest-Békéscsaba

1998 *A magyarországi Dráva menti horvátok dema istenségei (vilák, kígyók)* Válogatás a magyarországi nemzetiségek néprajzi köteteiből, broj 2.

1999 *Termékenységi karácsonyi istennők – Mária, az ég királynője*, Horvátországi Magyarság, godište VI. broj 12., Osijek

HORVÁTH, Iván

1977 *Praznični običaji i narodna vjerovanja čakavskih Hrvata u zapadnoj Mađarskoj*, Etnografija južnih Slavena, broj 2., Poduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta

1982 *Narodna meteorologija,* Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj, broj 4., Poduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta

HORVAT, Ivan

1977 *Fašinjak u Hrvatskom Židanju,* Narodni kalendar 1977, Budimpešta

HORVÁTH, Iván

1977 *Praznični običaji i narodna vjerovanja čakavskih Hrvata u zapadnoj Mađarskoj*, Etnografija južnih Slavena, broj 2., Poduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta

1982 *Narodna meteorologija,* Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj, broj 4., Poduzeće za izdavanje udžbenika, Budimpešta

IVANICKIJ, N. A.

1896 *Svadebnie pričeti, detskie pesni i pr. zapisanie v Ščetinskoj, Hmelevskoj i Melenkovskoj volostjah Pošehonskogo uezda. I: Živaja starina* VI/2:226-241.

IVANOV, Vjačeslav Vsevolodovič – TOPOROV, Vladimir Nikolajevič

1974 *Issledovanija v oblasti slavjanskih drevnostej*, Moskva

Jelképtár

1994 (Uredili:Hoppál Mihály – Jankovics Marcell – Nagy András – Szemadám György) Helikon Kiadó, Budapest

KARADŽIĆ, Vuk Stefanović
1852 *Srpski rječnik*. U uratku navedeno izdanje iz 1952.

KATIČIĆ, Radoslav
1989 *Hoditi-roditi Tragom tekstova jednoga praslavenskoga obreda plodnosti,* Studia ethnologica vol. 1, Centar za etnološku kartografiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

KRSTIĆ, Branislav
1984 *Indeks motiva narodnih pesama balkanskih Slovena,* Beograd

KULIŠIĆ, Špiro

1973 *Značaj slovensko-balkanske i kavkaske tradicije u proučavanju stare slovenske religije*, Godišnjak (X.) AN BiH, Sarajevo

1979 *Stara slavenska religija u svjetlu novijih istraživanja posebno balkanoloških,*Centar za balkanološka istraživanja I-III., Sarajevo

LOVRETIĆ, Josip
1990 *Otok*, pretisak, Vinkovci

MANDIĆ, Mišo
1984 *Iz osamstoljetne kronike Čavolja*, Budapest
1996 *Brašančevo nekada u Čavolju*, Hrvatski kalendar 1997
1997 *Običaji i vjerovanja vezani za zimu u bunjevačkih Hrvata u Čavolju*, Etnografija Hrvata u Mađarskoj 1997, broj 4., Pečuh

MANDIĆ, Živko
1984 *Latice ivančice*, Budimpešta

MATEV, D.
1893 *Grmež. U: Sbornik na narodni umotvorenija, nauka i knižnica* 9, u posebno paginiranom odjeljku Narodni umotvorenija, str. 132.

Mitológiai enciklopédia
1988 I-II., Gondolat, Budapest

MOSZYNSKI, Kazimierz
1967 *Kultura ludowa Slowian* I, II-1,2/1934. Karków. Ovdje navedeno prema drugom izdanju iz 1967

NODILO, Natko

1981 *Stara vjera Srba i Hrvata*, Logos, Split

Rječnik simbola

1987 (J. Chevalier – A. Gheerbrant), Zagreb

Srpski mitološki rečnik
1970 (Urednici: Š. Kulišić – P. Ž. Petrović – N. Pantelić) Beograd

TORDINAC, Nikola
1986 *Hrvatski narodni običaji, pjesme i pripovijetke iz Pečuha i okolice,* (Priredili: Đuro Franković – Đuro Šarošac), Tankönyvkiadó, Budimpešta

USPENSKIJ, Boris Andreevič
1982 *Filogičeskie razliskanija v oblasti slavjanskih drevnostej,* Moskva

VASILJEV, Spasoje
1990 *Mitologija drevnih Slovena*, Dečja knjiga, Beograd

VELIN, Stj.
1979 *Običaj koleda u Dušnoku,* Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj, broj 3., Budimpešta
1982 *Obnovljeni pokladni običaji Šokaca u Santovu*, Etnografija južnih Slavena u Mađarskoj, broj 4., Budimpešta

VULIĆ, Sanja
1995 *Imena blagdana u Hrvata*, Hrvatski kalendar 1996, Horpács
2000 *Blagdanska imena u gradišćanskohrvatskim govorima u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj,* Panonska ljetna knjiga Pannonisches Jahrbuch Pannon Évkönyv 2000, Pinkovac – Güttenbach
2001 *Blagdan sv. Vinka*, Matica, Časopis Hrvatske matice iseljenika, broj 1., siječanj 2001., Zagreb

Összegfoglaló

A szerző kísérletet tesz Szent Illés és a pogány kori villámlás- és mennydörgés szláv és balti-szláv istenség Perun/Perkunasz, valamint a déli szlávok halott- és a lovak istenség örökösének Szent Miklós közötti kapcsolatok bemutatására. A néprajzi szakirodalomban nem ismeretlen az a tény, hogy a mennydörgő és villámló szent Illés Perun jegyeit örökli át. Illés elődjéhez Perunhoz hasonlóan, aki kozmikus küzdelmet folytat Velesszel/Volosszal, a halottak, és az állatok istenségével, addig Illés Velesz örökösével, azaz az ördöggel (vrag) áll harcban.

Illés villámjával kívánja agyonsújtani az ördögöt, de az mindig -- hol fába, hol a keresztet vető emberbe, vagy a vízben álló tuskóba -- elbújik üldözője elől. Ha Illés villámával eltalálná, az a világvégét jelentené. Az állandósult ciklikus küzdelemben az ördög becsapja Illést, melynek következtében az megöli öreg szüleit, illetve fiát.

Illés a mennyekben kocsijával száguldozik. Lovai patkójából, valamint szekere kerekeiből szikrákat szór szét az égen, amelyből villámok keletkeznek. Ostorát pattogtatva meg mennydörgést idéz elő. Azonban az európai folklór eme általánosan ismert képe mellé egy másik is társul, nevezetesen a hazai Dráva menti horvátok legenda-mondáinak világában Illés a gabonaterméshez is kötődik, a folyók vizének szétválasztásához. A népi énekekben Illés esőt (vizet) visz kocsiján. Szent Illést a horvát és a szerb énekek leggyakrabban kocsisnak (kočijaš) nevezik. Emellett, a szentek rangsorában a legelőkellőbb helyet foglalja

el, a szentek arany asztal melletti lakomáján az asztalfőn ül. Rangban utána Szent Miklós következik.

A tanulmány horvát és szerb szempontból nem kevésbé tartogat ismeretlen részeket Szent Miklóssal kapcsolatban is. Alakja jelentős folklórmitologizáción ment át, és a jótékony erők kereszténység előtti megszemélyesítőinek meg a karácsonyi és újévi gyermek-"mitológiának" az összekötő láncszeme lett. A mitológiai énekekben Szent Miklós az örökkévaló életfa, *arbor mundi* alatt egy ágyon fekszik. Szent Miklós Szent Péterrel együtt a túlvilágról arany csónakon hozza az emberek közé a megszületett Fiatal Istent, a Karácsonyt (Mladi Bog, Božić). A földi vizekhez kapcsolódóan ő a hajósok, csónakosok, vízimolnárok patrónusa. A vízbefúlt hajósokat kimenti a vízből. A mennyországból kitekintve ügyel a világ rendjére, egyszóval világfelügyelő, aki megbünteti az elaggott anyával rosszul bánó gyermekeket, illetve a mostohát, aki kínozza fogadott gyermekeit, ily módon utalva az emberek "védelmezője", "pártfogója" vonásaira és szerepkörére. Szent Miklós (sveti Nikola) a lovak patrónusa, aki a bajbajutott juhásznak felbőszíti lovát és az megmenekül a rabságból. Miklós juhokat ment ki a vízből. A népi énekekben Miklós alakja egybekapcsolódik az isteni gyermek tulajdonságaival. A legendák elbeszélése szerint Miklós csodálatos módon, azonnal a születése után feláll (az orosz ikonográfia gyakori motívuma). A horvát (bunyevác) énekek tanúsága szerint Miklós -- nem nevezik szentnek -- pár nap alatt felnő, majd viszonozza jegyesének a kapott ütéseket, akit csizmájával és sarkantyújával ütlegel. Ahol Miklós van jelen, ott a halál van jelen, amiről a horvát és szerb népdalok is szólnak.

A nyugat-magyarországi horvátok Miklós-napjához egyúttal a lányok beavatási szokása is kapcsolódik. A lányokat a legények egy láncon leeresztik a kútba, míg lábuk el nem éri a vizet.

Szent Miklós a déli szláv népek halott- és a lovak istenének a vonásait is átörökölte.

Zusammenfassung

Der Verfasser unternimmt den Versuch, Beziehungen zwischen hl. Elias, dem slawischen bzw. baltisch-slawischen Heidengott des Blitzes und Donners, und Perun/Perkunas sowie dem hl. Nikolaus als „Nachfolger” des südslawischen Gottes der Toten und der Pferde nachzuweisen. In der ethnographischen Fachliteratur ist die Tatsache nicht unbekannt, daß die Attribute Peruns auf den über Donner und Blitz herrschenden hl. Elias übertragen wurden. Während Perun einen kosmischen Kampf mit Weles/Wolos, dem Gott der Toten und der Tiere, austrägt, kämpft Elias gegen den Nachfolger von Weles, d.h. den Teufel (*vrag*) .

Elias will mit seinem Blitz den Teufel erschlagen, der versteckt sich jedoch mal in einem Baum, mal in einem sich gerade bekreuzigenden Menschen oder eben in einem Baumstamm, der im Wasser steht, vor dem Verfolger. Würde Elias ihn mit seinem Blitz treffen, bedeutete das das Ende der Welt. Im ständigen zyklischen Kampf betrügt der Teufel Elias, so daß dieser seine alten Eltern und seinen Sohn tötet.

Elias rast mit seinem Pferdewagen durch das Himmelreich. Die Hufen seiner Pferde und die Räder des Wagens sprühen Funken am Himmel, aus diesen entstehen Blitze. Der Donner stammt vom Knallen seiner Peitsche. Neben dieses in der europäischen Folklore allgemein bekannte Motiv tritt jedoch auch ein weiteres: In den Legenden und Sagen der an der Drau in Ungarn beheimateten Kroaten kommt Elias auch im Zusammenhang mit der Getreideernte bzw. der „Trennung der Flüsse” vor. In Volksliedern bringt Elias Wasser auf seinem Pferdewagen; in kroatischen und serbischen Liedern wird er meistens Kutscher (*kočijaš*) genannt. Außerdem nimmt er in der Hierarchie der Heiligen den obersten Platz ein:

Beim Mahl der Heiligen sitzt er am oberen Ende der goldenen Tafel. Den nächsthöheren Rang besitzt hl. Nikolaus.

Der Beitrag bietet sowohl aus kroatischer wie aus serbischer Sicht bisher unbekannte Details auch zum hl. Nikolaus, dessen Figur in der Folklore einen bedeutenden Wandel zum Mythologischen erfuhr und die Funktion des Verbindungsgliedes zwischen der Personifizierung der guten Kräfte der vorchristlichen Zeit und der „Kindermythologie" von Weihnachten und Neujahr übernahm. In den mythologischen Liedern liegt hl. Nikolaus unter dem ewigen Lebensbaum, dem *arbor mundi,* auf einem Bett. Hl. Nikolaus und Hl. Peter bringen den neugeborenen Jungen Gott, Weihnachten (Mladi Bog, Božić), in einem goldenen Boot aus dem Jenseits zu den Menschen. Im Hinblick auf die irdischen Gewässer ist der hl. Nikolaus der Schutzpatron der Schiffer und der Wassermüller. Er rettet die ertrunkenen Schiffer aus dem Wasser. Er blickt vom Himmelreich auf die Welt hinunter und achtet auf deren Ordnung. Er ist demnach der „Weltaufseher" und bestraft das Kind, das seine greise Mutter schlecht behandelt, bzw. die Stiefmutter, die ihre Stiefkinder quält. Somit weist er auch Merkmale der Funktion eines „Menschenbeschützers" auf. Hl. Nikolaus (*sveti Nikola*) ist der Schutzpatron der Pferde; er versetzt das Pferd eines Schäfers in Wut, damit dieses seinen Besitzer aus der Gefangenschaft rettet. Er rettet Schafe aus dem Wasser. In den Volksliedern verbindet sich seine Gestalt mit den Eigenschaften des Gotteskindes. Den Legenden zufolge kann Nikolaus gleich nach seiner Geburt aufstehen (ein häufiges Motiv in der russischen Ikonographie). In den kroatischen (bunjewatzischen) Liedern wächst Nikolaus - dort wird er nicht als Heiliger bezeichnet - in einigen Tagen auf und verprügelt seine Verlobte, die ihn geschlagen hat, mit seinen Stiefeln und Sporen. Wo Nikolaus erscheint, erscheint der Tod - davon berichten auch die kroatischen und serbischen Volkslieder.

Mit dem Nikolaustag verbindet sich im Kreise der Kroaten in Westungarn die sog. Mädchenweihe. Die Burschen lassen die Mädchen an einer Kette in den Brunnen hinunter, bis ihre Füße das Wasser berühren.

Hl. Nikolaus hat auch Merkmale des südslawischen Gottes der Toten- und der Pferde übernommen.